CU PRIVIRE LA „UNIUNEA LINGVISTICĂ BALCANICĂ". ÎNLOCUIREA INFINITIVULUI PRIN CONSTRUCŢII PERSONALE ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE

DE

C. FRÎNCU

I. Înlocuirea infinitivului prin construcţii personale, în primul rînd prin conjunctiv, una din cele mai dificile probleme din istoria limbii române, a format obiectul a numeroase discuţii atît în lingvistica românească, cît şi în cea străină. După cum se ştie, româna se caracterizează, în comparaţie cu alte limbi romanice, prin limitarea progresivă a întrebuinţării infinitivului, concurat din ce în ce mai mult de conjunctiv.

Această trăsătură prezintă şi în aşa-numitele limbi balcanice (neogreacă, albaneză, bulgară, sîrbo-croată), dar şi în unele dialecte italiene de sud, a generat, de mai bine de jumătate de secol, numeroase controverse lingvistice, axate mai ales pe problema originii fenomenului, vechimii şi cauzelor sale.

Trei sînt soluţiile (mai exact ipotezele) asupra acestor chestiuni:

1) Înlocuirea infinitivului prin conjunctiv, ca şi existenţa altor „balcanisme" se datoreşte substratului comun limbilor balcanice.

2) Fenomenul este rezultatul unei influenţe străine, pornită din greacă şi extinsă progresiv, cu intensitate diferită în celelalte limbi balcanice, ajungîndu-se la scoaterea totală a infinitivului din uz, în limbile mai apropiate de limba de bază, şi la limitarea lui, în zonele periferice.

3) El este rezultatul evoluţiei paralele şi independente a acestor limbi [1].

[1] Am menţionat numai părerile mai importante care, într-o formă sau alta, apar şi în lingvistica actuală. Opinia, demult depăşită a lui M. Gaster despre originea înlocuirii infinitivului prin conjunctiv în limba uralo-altaică a bulgarilor lui Asparuch, *An. lingv. ist. lit., T. 20, p. 69—116, Iaşi, 1969.*

Prima ipoteză, și cea mai veche, a fost susținută de Fr. Miklosich *(Die slavischen Elemente im Rumunischen,* „Denkschriften der (Wiener) Akademie der Wissenschaften, in Wien philosophisch-historische Klasse, XII, 1862, p. 6—8), G. Weigand *(Ethnographie von Makedonie* „Balkan-Archiv", I, 1925, p. XI), Th. Capidan *(La romanité balkanique,* „Balcanica", I, 1938, p. 47—54) și de W. Meyer-Lübke [2]. Această ipoteză a fost reluată recent de M. A. Gabinski. *(Возникновение инфинитива как вторичный балканский языковой процесс,* Leningrad, 1967, p. 33 și urm.)

Contribuția substratului la înlocuirea infinitivului prin conjunctiv, ca de altfel, și la alte fenomene, a fost și rămîne, în condițiile necunoașterii structurii gramaticale a limbii trace, o problemă insolubilă.

Demonstrarea dispariției independente a infinitivului din greacă, începînd cu *Noul Testament* [3], a adus încă de la începutul veacului nostru ideea originii grecești a fenomenului. Primul este K. Sandfeld, care remarcă modelul grecesc al propozițiilor secundare care au înlocuit infinitivul în română, bulgară, albaneză și sîrbo-croată [4]. Părerea este împărtășită și susținută cu noi argumente de G. Rohlfs *(Scavi linguistici nella Magna Graecia,* Halle-Roma, 1933, p. 52; *La perdita dell-infinito nelle lingue balcaniche e nell'Italia Meridionale* în *Omagiu lui Iorgu Iordan,* București, 1958, p. 733 și urm.), care semnalează același fenomen în unele dialecte italiene de sud, unde influența greacă a fost considerabilă.

Autoritatea celor doi lingviști, K. Sandfeld și G. Rohlfs, care rezidă în minuțioasa cunoaștere a limbilor balcanice, în cazul celui dintîi, și a dialectelor italiene și grecești, în cazul celui de al doilea, a determinat răspîndirea și impunerea acestei opinii [5]. Astfel mulți lingviști pleacă,

---

sau cea a lui G. Weigand după care geneza fenomenului trebuie căutată în limba strămoșilor albanezilor de astăzi (opinie aspru criticată de K. Sandfeld), nu au fost luate în discuție.

[2] În prefața la S. Portius, *Grammatica linguae graecae vulgares,* Paris, 1889, p. 185. Mai tîrziu W. Meyer-Lübke consideră fenomenul creație independentă în română; vezi, *„Rumänisch und romanisch"*, „Analele Academiei Române, Memoriile secțiunii literare", seria III, București, 1930, p. 19.

[3] D. Hesseling, *Essai historique sur l'infinitif grec* (în) Jean Psichari, *Etudes de philologie neo-grecque* Paris, 1892, p. 1—44: H. Pedersen, *Sprogbygning,* Nordisk Tidsskrift for Filologi, seria 3, tom III, 1896, apud S. Berejan, *Contribuții la studiul infinitivului moldovenesc,* Chișinău, 1962, p. 18 și urm.; A. T. Robertson, *Grammaire du grec du Nouveau Testament,* Paris, 1911, p. 241, stabilește cinci etape în istoria infinitivului grec. P. Burguière, *Histoire de l'infinitif en grec,* Paris, 1960, consideră că infinitivul grec a dispărut din cauza mulțimii formelor sale (11 în vechea greacă) și lipsei sale de expresivitate.

[4] *Der Schwund des Infinitivs im Rumänischen und Balkansprachen,* „Jahresbericht", IX, Leipzig, 1902, p. 75; *Linguistique balkanique, Problèmes et résultats,* Paris, 1930, p. 175.

[5] Ov. Densusianu, *Kr. Sandfeld, Balkanfilologien,* „Grai și suflet", VIII, fasc. 2, București, 1928, p. 99; Al. Rosetti, *Istoria limbii române,* II, București, 1964, p. 99; Mieczyslav Malecki, *Osservazioni sullé'Unione linguistica balcanica,* „Atti del III congresso internazionale dei Linguisti", Roma, 1933, p. 72—76.

astăzi, de la ipoteza originii greceşti a fenomenului discutat ca de la ceva demult demonstrat [6]. K. Sandfeld şi ceilalţi susţinători ai acestei teorii nu reuşesc însă să explice principala problemă pe care ar pune-o iradierea din greacă a înlocuirii infinitivului, modul în care s-au putut răspîndi în limbi atît de diferite, decît admiţînd o perioadă de bilingvism în cadrul „Uniunii lingvistice balcanice". De asemenea, problema timpului cînd s-a produs înlocuirea infinitivului prin conjunctiv în română este evitată de către Sandfeld. Obiecţii serioase au fost aduse de Al. Philippide (*Originea românilor*, II, p. 308) :

„Doar numai atît se poate spune (şi acest lucru e tocmai contrariul mijlocului de convingere invocat de Sandfeld-Jensen), anume că împrumutul e cu atît mai puţin probabil, cu cît fenomenul e mai răspîndit şi mai în detaliu răspîndit. Dacă ai a face cu un fenomen comun limbilor română şi albaneză, ori limbilor albaneză şi greacă, ori dialectului macedoromân si limbii grece, te poti gîndi la împrumut. Cînd ai a face, ca la fenomenele cercetate de Sandfeld-Jensen, cu fenomene răspîndite peste toate limbile balcanice, răspîndite în special peste toate dialectele limbii române, şi pe deasupra răspîndite în cele mai mici detalii, te poţi îndoi cu tot dreptul că ar putea proveni acest fapt dintr-un împrumut, purces de la una din limbi. O asemenea molipsire este posibilă numai în sînul aceleiasi limbi. S-ar putea ea oare admite în mijlocul atîtor limbi deosebite? *Să se fi înlocuit el, infinitivul, prin propoziţii subordonate — aceleaşi! — şi să se fi mai păstrat el numai în cîteva izolări — aceleaşi! — în toate limbile balcanice numai pentrucă grecul întîi a făcut aceasta şi apoi l-au imitat pe grec toate neamurile celelalte?*" (s.n.) [7].

Philippide socoteşte apariţia construcţiilor personale în locul infinitivului ca inovaţii independente în limbile balcanice, datorate unei apropieri în structura psihică a vorbitorilor. Firesţe, această explicaţie nu este suficientă, însă poziţia lui Philippide rămîne valabilă mai ales prin argumentele de logică pe care le aduce împotriva lui Sandfeld. Despre apariţia independentă a fenomenului în română vorbesc şi S.

---

[6] L. Mourin, *La disparition des formes différenciées du subjonctif present roumain*, *Omagiu lui Al. Rosetti*, p. 393; D. Copceag, *Despre înlocuirea infinitivului prin forme personale în graiurile româneşti şi sud italiene*, SCL, nr. 3, 1961, p. 361 ; Magdalena Vulpe, *Repartiţia geografică a construcţiilor cu infinitivul şi conjunctivul în limba română*, FD, V, 1963, p. 123—141.

[7] Alte obiecţii împotriva considerării fenomenului de origine greacă au fost făcute de A. Selischev, *Des traits linguistiques communs aux langues balkaniques*, „Revue des Etudes Slaves" ; tom V, 1925, p. 51 ; A. Belić, *La linguistique balkanique au Congres internationaux des linguistes*, „Revue internationale des études balkaniques", II, tom. I—II, Belgrad, 1936, p. 170, T. Capidan, *op. cit.*, p. 51 ; *Sur „să" avec le subjonctif en roumain*, „Langue et littérature", nr. 1, 1940, p. 100—102 ; H. Barić, *La perte de l'infinitif dans les langues balkaniques*, „Godisnjak", Knyiga II, Balkanoloski Institut, Sarajevo, 1961, p. 1—11.

Pușcariu [8], Meyer-Lübke [9], Iorgu Iordan [10], I. Bacinschi [11], B. F. Șișmariov [12], Al. Graur [13], H. Barić [14], K. Togeby [15]. Trebuie arătat că aproape toți cei care au susținut apariția independentă a fenomenului au făcut-o în mod incidental, mai ales în recenziile lor la cărțile lui Sandfeld și Rohlfs sau în studii care nu erau consacrate în mod special acestei probleme. De aceea, ideea explicării fenomenului prin cauze interne [16] a rămas o simplă prezumție, nedemonstrată, față de cealaltă ipoteză a originii grecești, atît de amănunțit dezvoltată. La aceasta a contribuit și faptul că majoritatea celor care au vorbit de apariția

[8] *Limba română*, București, 1940.

[9] *Op. cit.*, p. 19 și urm.

[10] Cf. recenzia la *K. Sandfeld, Linguistique balkanique*, în BIFR, I, 1934, p. 216; *Introducere în lingvistica romanică*, București, 1957, p. 518.

[11] *L'infinitif et ses moyens de remplacement*, București, 1945.

[12] *Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a R.S.S. Moldovenești*, Chișinău, 1960, p. 24.

[13] *Coup d'oeil sur la linguistique balkanique*, BL, IV, 1936, p. 31—45.

[14] *Op. cit.*, p. 11.

[15] *L'infinitif dans les langues balkaniques*, „Roumance philology", vol. XV, nr. 3, 1962, p. 221—233.

[16] De fapt încercările de explicare prin cauze interne nu pleacă de la analiza structurii limbii, ci se limitează la criterii extralingvistice (ca de pildă, factura psihică comună a vorbitorilor din idiomuri diferite). Meyer-Lübke *(op. cit.*, p. 19), deși sesizează unele discordanțe între fenomenul din română și cel din limbile balcanice, nu merge mai departe, luînd în discuție altă problemă. D. Copceag *(op. cit.*, p. 361 și urm.) și Magdalena Vulpe *(op. cit.*, p. 123—141), deși prin faptele pe care le aduc în discuție, ar fi putut distinge trăsături proprii românei în procesul de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv, acceptă cu ușurință teza lui Sandfeld-Rohlfs, după care fenomenul de origine greacă ar fi pătruns în română, dar nu ar fi afectat regiunile de nord ale țării, mai depărtate geografic de locul de unde a venit inovația. După cum vom vedea, vitalitatea infinitivului în aceste regiuni se poate explica și altfel. O idee nouă pentru susținerea apariției independente a fenomenului în română aduce Iorgu Iordan *(Introducere în lingvistica romanică*, București, 1957, p. 518; cf. și S. Berejan, *op. cit.*, p. 50) care crede că, întrucît româna este singura limbă romanică care a păstrat supinul latinesc, sinonim uneori cu infinitivul, este posibil ca prezența supinului să fi determinat înlocuirea infinitivului prin conjunctiv. Această idee nu poate fi acceptată din simplul motiv că limba română veche nu cunoștea supinul cu valoarea verbală. Construcția *de* + *participiu* denumită supin, nu are nimic cu supinul latinesc, devenit substantiv abstract la fel ca infinitivul lung *(răspunsul, secerat, cîntatul)* (cf. Matilda Caragiu, *Moduri nepersonale*, SCL, nr. 1, 1962, p. 30).

Construcția *de* + *participiu* apare mult mai tîrziu (nu am găsit-o atestată în textele din secolul al XVI-lea și începutul celui de al XVII-lea). În locul ei apare infinitivul: Cine are urechi *de ascultare* să audă (CT, 132, v/8, r/9) paharul *ce am a bea* (CT, 93 r/3) iaste mai vîrtos *a da* decît *a lua* (CT, 24/5). Într-un chip le împărți Dumnezeu avuția sa, iară *a o cheltui* (=de cheltuit) nu a cheltuiră amîndoi (VC, 14/26—27) etc.

K. Togeby, *op. cit.*, p. 222 și urm., încearcă, fără argumente plauzibile însă, altă explicație lingvistică: infinitivul a dispărut din română datorită omonimiei sale cu alte forme, în primul rînd cu persoana a III-a singular a indicativului prezent *(a merge — el merge)*. Această omonimie nu putea fi o cauză a limitării infinitivului, căci pînă astăzi după unele verbe infinitivul omonim cu persoana a III-a a prezentului se menține *(pot face — el face)*.

independentă a fenomenului nu au exclus nici influența greacă, care după părerea lor ar fi accelerat procesul de înlocuire (vezi B. F. Șișmariov, *op. cit.*, p. 19, S. Berejan, *op. cit.*, p. 46, S. Pușcariu, *Pe marginea cărților*, DR, IV, 1924—1926, p. 1362—1383).

Cu toate că pentru anumite idiomuri se poate admite originea grecească a fenomenului de înlocuire a infinitivului prin construcții personale (ca de pildă pentru dialectul aromân, unde influența greacă a fost considerabilă) și pentru dialectele italiene de sud, unde a fost colonizată încă din cele mai vechi timpuri o populație grecească, care a generat bilingvism (fapt remarcat de G. Rohlfs, *op. cit.*, p. 733 și Iorgu Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba română*, „Arhiva", XXXV, 1928, p. 197), pentru română o asemenea idee nu poate fi admisă cu ușurință. La nord de Dunăre influența greacă nu a generat niciodată bilingvism, ea exercitîndu-se mai ales prin împrumuturi lexicale (vezi V. Arvinte, *Influența greacă asupra limbii române (pe baza ALR). Împrumuturi directe din greaca bizantină*, AUI, tom. XII, 1966, fasc. 1, p. 3—5). Chiar în epoca fanariotă, bilingvismul greco-român n-a afectat decît „clasa dominantă" din care făceau parte și unii cărturari *(ibid.)*.

Este interesant că în scrierile acestor cărturari (ca de pildă la D. Cantemir, Radu Greceanu, stolnicul Constantin Cantacuzino, Radu Popescu) în documentele oficiale redactate la curtea fanarioților (multe din ele copii după acte grecești) infinitivul este des întrebuințat. Mai mult decît atît. În plină epocă fanariotă asistăm la o reînviorare a folosirii infinitivului : acest mod începe să fie utilizat chiar după unele verbe care în cursul secolului al XVII-lea pierduseră posibilitatea de a cere un infinitiv (este vorba de verbele de mișcare, verbele declarandi, verbele de îndemn). Această reînviere a infinitivului după verbele citate apare ca urmare a fixării unor prepoziții și construcții care cer infinitivul (vezi discuția de la p. 102 și urm. pe baza statisticii).

De fapt, înlocuirea infinitivului prin construcții personale este anterioară epocii fanariote și deci ea nu se poate datora bilingvismului menționat, cum crede K. Sandfeld *(op. cit.*, p. 18). Textele românești vechi sînt concludente în acest sens.

O cercetare atentă a acestor texte, însoțită de urmărirea frecvenței construcțiilor cu infinitivul și conjunctivul ar putea aduce, după părerea noastră, date noi nu numai asupra procesului de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv, ci și asupra a două probleme la care nu s-au dat încă răspunsuri convingătoare 1) *vechimea fenomenului* (ocolită în cele mai multe studii consacrate fenomenului în discuție), 2) *cauzele* care l-au determinat. În același timp raportarea situației infinitivului din limba română veche la situația din latină popu-

lară poate ajuta la reconstituirea concurenței infinitiv-conjunctiv din perioada anterioară primelor texte românești [17].

II. Încă din latină infinitivul apărea în propoziții completive în variație liberă cu conjunctivul ca forme verbale dependente. Deosebirea era, de multe ori, nu de natură semantică, ci stilistică. Latina clasică spre deosebire de greaca veche, în care uzul infinitivului era foarte larg [18], folosea infinitivul numai după anumite verbe cu sens incomplet *(possum, queo, volo, nolo, malo, cupio, studeo, debeo, audeo, incipio)*, pe lîngă unele locuțiuni verbale *(habeo in animo, consilium capio, animum induco)* pe lîngă verbele sentiendi, declarandi, affectum, voluntatis *(cogo, assuefacio, doceo)* și în construcția infinitiv cu acuzativ [19].

Latina populară cunoaște în raport cu latina clasică o lărgire considerabilă a întrebuințării infinitivului dependent [20], folosit acum și pe lîngă verbele de mișcare *(eo, venio, duco)*, de îndemn *(rogo, jubeo)* care se construiau în latina clasică cu alte forme verbale, nominalizate în latina populară, supinul și gerundivul *(abiit aedem visere* pentru *abiit aedem visum*, vezi alte exemple în E. Bourciez, *op. cit.*, p. 109). Ca urmare a înlocuirii supinului și gerundivului, infinitivul începe să apară însoțit de prepoziții, apropiindu-se astfel mai mult de nume. Dar folosirea lui cu prepoziții îi creează posibilitatea de a se îmbina nu numai cu verbele, ca în latina clasică, ci și cu substantivele și adjectivele, substituind și după acestea supinul și gerundivul. Mai interesant pentru fenomenul cercetat este faptul că în latina populară infinitivul substituie propozițiile finale construite cu *ut*, dispărut fără urme din limbile romanice, concurînd coniunctivul: *volo te mihi respondere* pentru *volo ut mihi respondeas* (cf. E. Bourciez, *op. cit.*, p. 109) *venit aliquis audire* pentru *venit ut aliquis audiat* (cf. S. Berejan, *op. cit.*, p. 43).

Dezagregarea în latina populară a construcției acuzativ cu infinitiv nu duce la îndepărtarea infinitivului: *video te* (subiect) *cantare* (=eu văd că tu cînți)>*video te* (=complement) *cantare* (=eu te văd cîntînd).

---

[17] Grație studiului lui D. Hesseling, *Essai historique sur l'infinitif grec*, Paris, 1892, care urmărește pe bază de texte procesul de dispariție a infinitivului grec, putem urmări unele concordanțe și mai ales unele discordanțe dintre fenomenul din greacă și cel din română.

[18] Cf. D. Hesseling, *op. cit.*, p. 2 și urm.

[19] Cf. S. I. Sabolevski, **Грамматика латинского языка**, Moscova, 1948, p. 297; ap. S. Berejan, *op cit.*, p. 43; E. Bourciez, *Elémenis de linguistique romane*, Paris, 1923, p. 107.

[20] Latina clasică avea și un infinitiv independent cu valoare de imperativ, neatestat însă în latina populară (Cf. H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, 1960, p. 166; V. Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1963, p. 142.

Spre deosebire de infinitiv care cunoaşte o întrebuinţare din ce în ce mai largă (înlocuind supinul, gerundivul şi chiar conjunctivul[21]), conjunctivul, din cauza unor deficienţe formale care duc la dispariţia unor timpuri (perfectul, imperfectul) sau la schimbarea valorii temporale a mai mult ca perfectului (în limbile romanice apusene) şi modale (în română), îşi restrînge întrebuinţarea. El este concurat în faza romanică primitivă de modul condiţional, care-i preia unele funcţii şi are avantajul de a fi mai expresiv, mai regulat, mai conform cu structura analitică a noilor limbi[22].

Pentru română, mai adăugăm faptul că prezentul conjunctiv îşi pierde formele proprii la cele mai multe persoane (I—II singular şi plural), fiind înlocuit de indicativul prezent. Distincţia s-a păstrat numai la persoana a III-a singular şi plural, dar nu la toate verbele *(el scrie — el să scrie; el ştie — el să ştie).*

Acest fapt are foarte mare importanţă pentru fenomenul cercetat, căci pînă la fixarea lui să<si ca semn al conjunctivului, pînă la desemantizarea lui, infinitivul, atît de frecvent în locul conjunctivului în latina populară, nu ar fi putut să fie înlocuit de conjunctiv decît la verbele cu conjunctiv distinct (adică la verbele *a fi* şi *a avea* care aveau la conjunctiv forme proprii; *fiu, fii, fie, fim, fiti, fie; aib, aibi, aibă,* (dar şi *avem, aveţi, forme* omonime) şi la persoana a III-a a verbelor care realizau prin desinenţe opoziţia indicativ prezent/ conjunctiv prezent *(cîntă-cînte, vede-vadă* etc.). Verbele *a fi* şi *a avea* ies din discuţie, pentru că ele îşi păstrează capacitatea de a se construi exclusiv cu infinitivul pînă tîrziu (vezi p. 85 şi urm.).

Deci, vechimea fenomenului de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv este, după părerea noastră, strîns legată de fixarea lui *să* <lat. *si* la conjunctiv. Care este epoca acestei fixări? Cercetarea celor mai vechi texte româneşti arată că procesul de desemantizare a lui *să* (= dacă), de fixare la conjunctiv, nu se încheiase. Această conjuncţie putea fi folosită în egală măsură înainte de *indicativ (prezent, perfect, viitor), conjunctiv, condiţional*[23], *prezumtiv:*

— *indicativ:* „*Să ieşti* fiul domnului aruncă-te jos" (CT, 5 v/23); „E cu judecata domnului *să gonesc* (= dacă gonesc) dracii, am ajuns pre voi împărăţia domnului (CT, 24 v/13); „al şaselea va **se-i lŭ** ia *să nu faci* (= dacă nu faci) vînat acelui dac, că pentru

---

[21] Vezi *Istoria limbii române*, I, Bucureşti, 1965, p. 302; cf. şi V. Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, 1963, p. 142.

[22] Situaţia se menţine şi astăzi cînd conjunctivul, mai ales perfectul se foloseşte foarte rar din cauza concurenţei pe care i-o face condiţionalul şi imperfectul indicativ (compară *„Să fi fost acolo multe aş fi văzut"* cu *„Dacă aş fi fost acolo..."* şi cu *„De eram acolo..."*).

[23] Vezi, M. Roques, *Recherches sur les conjonctions conditionnelles* să, de, dacă, *en ancien roumain*, „Mélanges Chanbaneau", 1907, p. 825—839, N. Drăganu, *Conjuncţiile* de, dacă. *Un capitol de sintaxă românească* DR, III, p. 251—284; *Iarăşi despre de şi dacă*, DR, IV, p. 916—922.

tine gonește" (CB, II, 284—285) : „și *să nu vei ceti* nu poți ști" (PO, 9) ; „iară *să* nu *veți* nici așa *îngădui* mie, cu 7 ori mai tare voi bate pre voi" (Oltenia, circa 1560, CB, I, 13) ; „*Să grăiește* cineva, grăească cuvinte lui Dumnezău" (NT, 1648, 160) etc.

— *conjunctiv :* rogu voi *se luați* hrană (CV, 92) ; ce fie amu voao ceea ce iaste, e !, e ! și ceea ce nu e, nu ! *să* nu în fățărie *cădeți* (CV, 134/2—4) etc. ;

— *condițional* „*E să greșire* ție fratele tău, pasă și oblicește el (CT, 28 v/8—11) ; Atunci *să are zice* voao cineva. Adecă cicĕ Hristos sau adecă colĕ, nu avereți credință (CT, 100 r/16) ; vor semne și ciude ce să înșale *să are putea* aleșii... (CT, 100 r/21).

— *prezumtiv : „să veți fi îmblîndu* în tocmélele méle și veți fi socotindu și țiindu porăncile méle da-voiu voao ploaie" (CB, I, 13) ; „și *să veți fi îmblîndu* împotriva me și nu veți asculta pre mine, de 7 ori mai tare mulți bîtaile pre voi" *(idem).*

Prezența lui „să" și la conjunctiv prezent și la indicativ prezent, timpuri cu forme omonime la cele mai multe persoane, suspendă opoziția indicativ prezent-conjunctiv prezent, în propoziții condiționale, subiective, completive.

Iată cîteva exemple (extrase din textele vechi) concludente pentru confuziile de sens pe care le putea produce apariția lui *să* la indicativ și conjunctiv : „Deci *se* legiea *osîndești,* nu ești făcătoriu legiei ce giudeță" (CV, 129/12—14) „Iară *se* zavistie amarî *aveți* și războaie întru inremele voastre, nu vă lăudareți și nu mențireți spre de devăru (CV, 125/13—14) ; „*Să aveți* pismă amarî și zavistie întru înimile voastre, nu vă lăudăreți nece fireți mincinoși (NT, 1648 ; CV, 126) etc.

Forma *să osîndești* din prima frază poate fi interpretată fie ca formă de *indicativ prezent* precedată de *să* (= dacă), și atunci propoziția din care face parte ar căpăta sens condițional, (= dacă osîndești legea, nu ești făcător de legi), fie ca *subjonctiv prezent,* nucleu al unei propoziții principale (= Deci, să osîndești legea [24]. Firește, în cazul de față e vorba de o formă de indicativ precedată de o conjuncție condițională, fapt dovedit și de textele din secolul al XVII-lea, în care *se reia* construcția, dar se încearcă să se evite omonimia. Astfel în *Noul Testament* (1648) nu mai apare *să* + indicativul prezent, ci *să* + viitorul I, formă mai clară, prin care se evita omonimia : „Iară *să vei cleveti* legiea, nu esci țiitoriu legiei ci-i esci giudicătoriu (CV, 130). Însă înlocuirea prezentului cu viitorul nu se putea face peste tot (vezi exemplul al treilea, în care prezentul indicativ cu *să* se păstrează în NT), căci ar fi dus la o altă confuzie, dintre prezent și viitor. De aceea *să* este înlocuit la indicativ cu *de, dacă,* el rămînînd numai la conjunctiv. *Biblia* de la 1688,

[24] Un impediment pentru considerarea formei discutate ca subjonctiv ar putea fi dislocarea sintactică, *să* + legiea + *osîndești.* Examinînd textele, obrservăm că în secolul al XVI-lea dislocarea lui *să* de conjunctiv era un fapt obișnuit : „*să* nu în fățărie *cădeți* CV, 134/1—4 ; înlocuit în NT cu „*ca să nu cădeți* în fățărie" *(idem)* etc.

care reproduce pasaje întregi din textele anterioare (PO, NT) atestă victoria lui *de* asupra lui *să*[25]. În ultimele două exemple se observă şi mai bine suspendarea opoziţiei indicativ-prezent / conjunctiv-prezent. Aici, *să aveţi* poate fi considerat la prima vedere un conjunctiv cu funcţie de imperativ. Prezenţa altor imperative *lăudareţi, fireţi* întăreşte această impresie, făcînd inoperantă intonaţia. Cu toate acestea, forma *să aveţi* nu este decît un indicativ prezent însoţit de conjuncţia condiţionată *să*[26]. Textul *Bibliei* de la 1688 este edificator: „Iară *de* aveţi răvnire amară şi prigoană întru inema voastră, nu vă lăudaţi nici nu minţiţi asupra adevărului" (CV, 126).

Suspendarea opoziţiei era, firește, în defavoarea conjunctivului, mod cu valoare ambiguă, concurat de condiţional, dar şi de infinitiv. Astfel în propoziţii subiective cerute de expresiile *e bine, e rău* etc. opoziţia indicativ-conjunctiv se realiza numai la persoana a III-a (*E bine să merge acolo*[27] — *E bine să meargă acolo).* De aceea, în acest stadiu al lui *să,* după expresiile citate, se folosea infinitivul cu precizarea persoanei prin pronumele personal *(E bine a merge acolo tu* (el, noi, voi, ei). Această construcţie era mult mai frecventă în primele texte decît construcţia cu forme personale (vezi discuţia de la p. 104).

Dificultăţi mai mari ar fi creat folosirea conjunctivului cu *să,* nedesemantizat total, după verbele de mişcare, în propoziţii finale, pentru că s-ar fi confundat scopul cu condiţia. Un enunţ ca *merg să-l aduc (pe) Ion* putea să însemne *merg, dacă-l aduc pe Ion* sau *merg cu scopul de a-l aduce pe Ion.* De aceea, pînă la desemantizarea lui *să,* se folosea, ca în latina populară şi în celelalte limbi romanice, infinitivul *merg a-(l) aduce (pe) Ion,* sau indicativul *merg de-(l) aduc pe Ion*[28].

---

[25] Din cele 51 atestări cu *să* (=dacă) din NT nu se păstrează nici una în *BB.* Peste tot *să* este înlocuit cu *de, dacă;* NT: *Iară să veţi fi ocărîţi* pentru numele lui Hristos, fericiţi sînteţi (CV, 161); *BB*: *De vă* ocărîţi întru numele lui Hristos, fericiţi sînteţi (idem); *NT: să nu va avea* fapte, moartă-i (CV, 124); *BB:* de nu va avea fapte, moartă ieaste *(idem)* etc.

[26] O dovadă că formele de conjunctiv puteau fi confundate cu cele de indicativ prezent, cînd acesta din urmă era precedat de conjuncţia condiţională *să,* o poate constitui şi luarea unor forme de indicativ drept conjunctiv, sau invers, în lucrările unor buni cunoscători ai limbii vechi. De pildă N. I. Barbu „Buletin ştiinţific", 1951, p. 60, consideră forma *se-mi iaste* drept formă de conjunctiv. Forma aceasta nu e la conjunctiv din simplu motiv că *a fi* are forme diferite la indicativ şi la conjunctiv *(este — fie).* De asemenea, I. G. Sbiera în indicele la *Codicele voroneţean,* Cernăuţi, 1885, consideră forma *se noate,* din „E svetulu voinicilor fu cumu se ucigă fuglu, se nu nescine *noate,* se scape" (CV, 94/10—13) ca formă de indicativ prezent, însoţit de *se* (=dacă). În realitate aici este un conjunctiv (desinenţa-*e* este o marcă a persoanei a III-a a acestuia), iar *se* nu este condiţional, ci final.

[27] Construcţie prezentă în limba veche, dispărută apoi după fixarea lui *să* la conjunctiv şi înlocuirea lui cu *de, dacă* la indicativ. Azi nu se mai foloseşte „E bine *să merge* acolo", ci numai „E bine *să meargă* acolo" cu conjunctivul, în care *să* mai are încă sens condiţional; cf. şi „*Să* ştiu bade că vii, frumos m-aş împodobi"; (Jarnik-Bîrseanu, *Doine,* p. 115, apud. I. Bacinschi, *op. cit.,* p. 57).

[28] Această construcţie *(de + indicativul),* era foarte frecventă în limba veche, mult mai frecventă ca astăzi, cînd se preferă conjunctivul (vezi mai jos p. 99 şi urm.).

Textele vechi sînt concludente în acest sens : în secolul al XVI-lea se mai utiliza după verbele de mişcare, infinitivul. De aceea, ni se pare neacceptabilă ipoteza lui I. Bacinschi *(op. cit.*, p. 51—52) care, pentru a-şi susţine părerea că înlocuirea infinitivului prin conjunctiv a început mai întîi de la infinitivul final, consideră că *să* condiţional a început să se folosească într-o perioadă cu mult anterioară primelor texte şi cu sens final. Firește, această alunecare spre sensul final a avut loc, dar după ce *să* a început să fie concurat de *de, dacă*, adică după ce acestea din urmă încep să-l înlocuiască de la indicativ şi condiţional şi-l ajută să se fixeze la conjunctiv. M. Roques *(op. cit.*, p. 838—839) şi N. Drăganu *(op. cit.*, 916—922) au arătat că *de*, care avea mai întîi sens temporal şi după aceea sens consecutiv şi final, a devenit sinonim cu *să*, (adică condiţional), într-o epocă foarte apropiată de cea în care apar primele texte, întrucît unele din acestea „ignoră complet pe *de* condiţional" (M. Roques, *op. cit.*, p. 839). Semnificativ este faptul că tocmai în textele citate de M. Roques *(op. cit.*, p. 339), în care nu apare *de* condiţional, ci *să* condiţional, purtătorul omonimiei discutate, infinitivul are cea mai mare frecvenţă după toate categoriile de verbe care cereau în latina populară infinitivul.

Admiţînd ipoteza autorilor tratatului de *Istoria limbii române*, vol. I, Bucureşti, 1965, p. 304, că în completive conjunctivul putea fi utilizat în limbile romanice vechi fără conjuncţie (pentru că *ut* latin dispare fără urme), ajungem, de asemenea, la ideea utilizării foarte rare a conjunctivului. Într-un enunţ ca *poruncesc să mergi acolo* lipsa lui *să* ar fi determinat confundarea conjunctivului dependent cu imperativul, mod independent [29] : *poruncesc : mergi acolo.*

Aceste fapte arată că pînă la desemantizarea lui *să*, pînă la fixarea exclusivă la conjunctiv, infinitivul atît de larg întrebuinţat în latina populară continuă să fie folosit după toate categoriile de verbe. Textele vechi atestă întrebuinţarea infinitivului (e drept, destul de rar, căci şi *să* era aproape desemantizat) după toate categoriile de verbe care în latina populară cereau infinitivul. Plecînd de la faptul că *de* care a determinat fixarea lui *să* la conjunctiv nu era sinonim cu *să* într-o fază mai veche a limbii, ci avea alte valori chiar în primele noastre texte (cf. M. Roques, *op. cit.*, p. 839) şi de la faptul că *de*, cînd devine sinonim cu *să* (= dacă), îl înlocuieşte extrem de repede, putem presupune că posibilitatea înlocuirii infinitivului prin conjunctiv, după cele mai multe categorii de verbe, nu este prea mult anterioară primelor texte (poate din secolele XIV—XV). Primele texte româneşti atît cele traduse cît şi cele netraduse, atestă întrebuinţarea infiniti-

[29] Conjunctivul fără *să* apare în limba veche numai la persoana a III-a. Pentru celelalte persoane am găsit numai un exemplu în *Palia* de la Orăştie : „Adu dragъ fiu *lasă mănîncъ* den vănat (106—107). Cu acelaşi verb infinitivul este mult mai răspîndit în PO : pe o singură pagină (36) am înregistrat trei exemple : „*lăsă* vîntul *a veni* spre pămînt", *lăsă* el *a sbura* un porumb" (de două ori).

vului în proporție diferită firește, după toate categoriile de verbe care se construiesc în latina populară și în limbile romanice apusene cu infinitivul (inclusiv după verbele de mișcare, de îndemn, impersonale) care au pierdut această capacitate (vezi statistica de la p. 98 și urm.).

Ipoteza că fenomenul nu este prea vechi este întărită de următoarele fapte :

1) Conjunctivul nu a fost frecvent într-o fază mai veche a limbii, întrucît cedase locul indicativului prezent la cele mai multe persoane (persoanele I și a II-a singular și plural), datorită identității formale la care ajung formele latinești. Persoanele cele mai des folosite (persoana a III-a singular și a III-a plural) și-au menținut formele primare, prin frecvența lor, care derivă în valoarea de imperativ pe care o au în propozițiile independente. Cert este că înlocuirea a fost anterioară devenirii lui *să* morfem al conjunctivului și nu a fost determinată de existența acestui morfem cum presupune N. I. Barbu [30]. Este oare această înlocuire o influență balcanică pe baza influenței grecești cum presupune L. Mourin *(op. cit.*, p. 598) ? Prezența fenomenului și în alte limbi care n-au avut contact direct cu greaca (ca de pildă, în franceză, unde de asemenea există forme identice la indicativ și conjunctiv prezent : *il chante-qu'il chante)* precum și unele discordanțe între fenomenul românesc și cel grecesc (în greacă toate formele de conjunctiv au devenit, prin evoluție fonetică normală, egale cu indicativul prezent la toate verbele, în română, persoana a III-a, se menține distinctă, după cum se mențin și forme primare ca *blem, paseți, aib, aibi* etc.), pledează pentru faptul că nu se poate vorbi aici de o influență grecească.

2) Primele texte nu cunosc viitorul de tipul *am să cînt, o să cînt,* ci numai pe cel cu infinitivul *am a cînta, voi cînta.* Viitorul de tipul *am a cînta* avea toate motivele să înlocuiască infinitivul (cum de altfel se întîmplă în secolul al XVII-lea), pentru că avea aceeași formă cu construcția modală *am a cînta(re),* care însemna „trebuie să cînt", dar și „pot să cînt".

3) Faptul că dialectul istroromân nu cunoaște întrebuințarea propozițiilor secundare introduse prin *să,* care au înlocuit infinitivul, poate arata că fenomenul nu se petrecuse înainte de despărțirea dialectelor. Acest argument, invocat de Sandfeld (*op. cit.*, p. 214) poate fi infirmat de posibilitatea ca starea actuală din dialectul istroromân să fie de dată recentă, datorită influenței limbilor vecine, croata și italiana *(ibid.*, p. 214 ; Philippide, *op. cit.*, p. 515). S. Pușcariu *(Zur Rekonstruktion der Urrumänischen,* p. 23) găsește o rămășiță de conjunctiv în istr. *vrește spuie* (= voia să spună). Philippide contestă această rămășiță,

[30] *Să semn al conjunctivului în limba română,* „Buletin științific", nr. 1—2, 1951, p. 60 și urm.

arătînd că „acest *spuie* este probabil o greșeală în loc de *spure*, infinitivul lui *spur* (= spun)" *(op. cit.*, p. 516).

4) Procesul de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv nu începuse de prea multă vreme, întrucît în secolul al XVI-lea (și foarte rar după aceea) se mai menține, atît în texte traduse, cît și în cele netraduse, alături de conjunctiv, prepoziția *de*, cu care se construia infinitivul. Exemple ca: „iar s-au apucat acești boieri ce sînt mai sus dzisi și cu egumenul de acest țigan *de să-l iaa*, iar popii ne-a fost luat pre noi pre răvașe domnești *de să aflăm* de rîndul acestui țigan (1583—1565, Muscel, CB, I, 39), să fie volnic cu cartea domnii meale *de să-și ție* a lui parte (București, 1619, B, 45, 50) să fie volnic *de să-și ia* un rumîn" (București, 1614, B, 19, 26) etc. pledează pentru faptul că subjonctivul s-a adăugat lîngă prepoziția cu care se construia infinitivul. Infinitivul era foarte frecvent în astfel de construcții: *să fie volnic a lua unde* va vrea (B, p. 135), *să fie volnic a le vinde* (B, p. 88).

5) *Să* apărea uneori în texte, ca și azi, în vorbirea din Crișana, sub forma *și*, ceea ce ducea la greutăți în deosebirea lui ca morfem al conjunctivului de conjuncția copulativă *și*: „Și grăi fiulŭ său, lui Isacŭ și (= să) *eșim* (CB, II, 189) apud I. Gheție, *Și semn al conjunctivului în graiul crișean*, LR, nr. 3, 1963, p. 247). „Și le-am scris voa fraților rumîni *și* (= să) le *cetiți* că veți afla întru iale mărgăritariu scumpŭ" (PO, 12). Este interesant că în regiunile în care *și* este morfem al conjunctivului infinitivul își păstrează cea mai mare vitalitate [31]. Omonimia dintre *și* — semn al conjunctivului, și *și* — conjuncție copulativă a contribuit, fără îndoială, la începerea procesului de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv. Cercetarea comparativă a hărților lui I. Gheție, privitoare la răspîndirea lui *și* semn al conjunctivului *(op. cit.*, p. 253) cu cea a hărților Magdalenei Vulpe despre răspîndirea teritorială a construcțiilor cu infinitivul și conjunctivul *(op. cit.*, p. 142—153) arată că cele două arii se suprapun, în general. Conjunctivul putea fi folosit în locul infinitivului la persoana a III-a singular și plural: *știe și cînte (lucre, meargă), vrea și cînte, lucre, meargă), spune și meargă (lucre, cînte)*, dar nu și la celelalte: *știi și lucri (cînți), spui și cînți (lucri)* etc., iar la unele verbe nici la persoana a III-a: *spune și bea (mîngîie, îndoaie), vrea și bea (mîngîie)* etc. Se prefera, deci, *spune a bea, vrea a mîngîia* etc.

Aceste fapte ne întăresc convingerea că înlocuirea infinitivului prin conjunctiv este strîns legată de existența unei mărci a conjunctivului. Acolo unde această marcă nu este prea clară infinitivul a rămas viabil. Plecînd de la una din ipotezele lui I. Gheție *(op. cit.*, p. 247 și urm.) că într-o perioadă mai veche *și (= să)* era răspîndit

[31] Asupra originii acestui *și*, vezi I. Gheție, *op. cit.*, p. 247 și urm.; cf. și obiecțiile lui Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, vol. IV—V—VI, București, 1966, p. 405—406.

și în alte regiuni (dovadă, atestarea lui în textele măhăcene) și că numai ulterior s-a limitat la nordul țării (fiind concurat de *să*), ajungem la aceeași concluzie: procesul de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv nu este prea vechi. În nici un caz el nu este străvechi, cum consideră cei care-l explică prin substrat, sau ca începînd din faza de constituire a românei.

În același timp constatarea că păstrarea infinitivului este în funcție de fixarea unui semn distinctiv al conjunctivului poate fi un contra-argument la teoria lui G. Rohlfs (*op. cit.*, p. 133 și urm.), susținută de Magdalena Vulpe *op. cit.*, p. 141), după care în nordul țării păstrarea infinitivului s-ar datora depărtării acestor regiuni de limba greacă, din care a venit împrumutul. Explicația noastră arată că, în aceste arii laterale, inovația, după toate probabilitățile, internă (vezi mai jos p. 108) nu a pătruns din cauza izolării lingvistice a acestor regiuni [32], prin menținerea unei trăsături *și + conjunctivul*, ostilă înlocuirii infinitivului.

III. Datarea aproximativă a fenomenului [33] ne dă posibilitatea de a pune problema cauzelor care l-au generat. Sînt acestea interne sau externe, sau și interne și externe? După cum s-a arătat, răspunsurile date pînă în prezent au plecat de la prezența fenomenului în mai multe limbi, și nu de la structura fiecărei limbi. Nu avem lucrări care să urmărească evolutiv sinonimia infinitiv-conjunctiv. Cele două lucrări consacrate evoluției procesului de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv [34], bazîndu-se pe texte puține și neurmărind frecvența fenomenului, dau o interpretare subiectivă faptelor. În statistica care urmează ne-am propus să urmărim sinonimia infinitiv-conjunctiv dependent, eventual infinitiv-indicativ și infinitiv-supin, pe baza textelor din secolele al XVI—XVIII-lea [35]. Statistica se bazează pe materialul extras din aproximativ 2 000 de pagini din texte de natură diferită (texte religioase, documente particulare și oficiale, cărți populare, texte juridice, cronici) din provincii diferite [36].

[32] Cf. K. Jaberg „Vox Romanica", V, p. 77; E. Petrovici, *Graiul de pe Crișuri și Someș*, „Transilvania", LXXII, p. 558.

[33] Firește lipsa textelor dintr-o perioadă mai veche face ca această datare să rămînă de ordinul ipotezelor.

[34] B. Dimand, *Zur rumänischen Moduslehre*, Viena, 1904; F. Asan și L. Vasiliu, *Unele aspecte ale sintaxei infinitivului în limba română*, *Studii de gramatică*, I, București, 1956, p. 97—113.

[35] Pentru secolul al XVI-lea frecvența construcțiilor cu infinitivul și conjunctivul a fost urmărită de I. Diaconescu, *Observații asupra înlocuirii infinitivului prin conjunctiv în limba din secolul al XVI-lea*, *Omagiu lui Al. Rosetti*, București, 1965, p. 167—170.

[36] În statistică nu am folosit texte mai noi de 1800, întrucît am considerat că acestea nu sînt elocvente pentru procesul de înlocuire a infinitivului prin construcții personale. Influența franceză, în special, sau latino-romanică, în general, au avut urmări asupra evoluției procesului în discuție. Lipsa textelor populare autentice (culegătorii din secolul al XIX-lea prelucrau textele; în doinele culese de Alecsandri există multe construcții livrești etc.) face dificilă urmărirea procesului în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Spre deosebire de I. Diaconescu, nu am procedat la o simplă *numărare* a infinitivelor și conjunctivelor din diferite texte, ci am ținut seama și de *elementele regente* ale acestora. Astfel, am urmărit diferențiat sinonimia infinitiv-conjunctiv, infinitiv-indicativ, infinitiv-supin după verbe, expresii verbale impersonale, substantive, adjective. În cadrul infinitivului cerut de verbe am format clase speciale cu *infinitivul (conjunctivul) subiectiv* (infinitivul care are subiect comun cu verbul regent: *pot merge; izbutesc a merge / pot să merg; izbutesc să merg* * „dar nu și * *pot să mergi*" / * *izbutesc să mergi)* și cu cel *obiectiv* (care permite un subiect diferit de cel al verbului regent: *poruncesc a merge* (tu, el) / *poruncesc să mergi, să meargă).* Delimitarea infinitivului subiectiv de cel obiectiv are mare importanță pentru stabilirea originii construcțiilor [37]. După cum s-a arătat, latina utiliza infinitivul, în cazul cînd acesta avea același subiect cu verbul regent, și conjunctivul, cînd subiectele erau diferite. Limbile romanice apusene mențin, în general, aceeași distincție [38]. Româna a mers mai departe extinzînd uzul conjunctivului și cînd există identitate de subiect. De asemenea, am format o clasă aparte cu verbele de mișcare, care au căpătat, în latina populară, posibilitatea de a se construi cu infinitivul, posibilitate păstrată în limbile romanice apusene și în româna veche.

IV. *Rezultatele cercetării:* 1) Cele mai vechi texte românești atestă folosirea infinitivului după toate categoriile de verbe care în latina populară cereau infinitivul. Față de latină (în special față de latina clasică), care nu utiliza infinitivul post-substantival și post-adjectival, româna veche ca și limbile romanice apusene atestă această utilizare.

2) Încă din primele texte, infinitivul, în concurență cu conjunctivul, apărea în proporție mai mare sau mai mică în funcție de elementul regent. Astfel, infinitivul era cerut în secolul al XVI-lea în proporție foarte mare (aproape 90%) de verbele care nu permit decît un infinitiv subiectiv. Proporția se menține ridicată după aceste verbe și în secolele următoare (secolul al XVII-lea: 84%; secolul al XVIII-lea: 79%).

3) Semiauxiliarele de aspect *a începe, a se apuca, a prinde* etc. și semiauxiliarele de modalitate *a putea, a fi, a avea* nu permiteau decît extrem de rar conjunctivul. De exemplu, după *a începe* din totalul de 201 atestări (în toate textele) apar cu infinitivul 196 (97,6%) și cu conjunctivul 5 (2,4%). Iată cîteva exemple, selectate din texte de natură diferită (texte bisericești, cronici, cărți populare, documente oficiale și particulare): *începu a grăi* (CV, 67); *începu a pîrî* (BB,

[37] Diferența dintre infinitivul obiectiv și subiectiv, observată pentru prima dată de I. Grimm, *Deutsche Grammatik*, vierter Teil, Göttingen, 1837, p. 121, a fost studiată pe larg de A. A. Potebnea (apud S. Berejan, *op. cit.*, p. 67).

[38] Cu multe excepții. De pildă în italiană, infinitivul apare și cînd subiectele sînt diferite, cu condiția ca infinitivul să joace rol de complement direct.

58); *au început a da* (C, 60); *s-au început a să alegi* (DB, III, 120). În secolul al XVIII-lea, cînd influența greacă asupra limbii române atinge apogeul, îmbinările verbului *a începe* cu infinitivul rămîn preponderente: *au început a măsura* (Tutova, 1786, DB, IV, 277); *începu* șoarecele *a să îneca* (E, 158); *au început a să bate* (N, 314) etc.

O particularitate a verbului *a începe* este posibilitatea lui de a se îmbina cu infinitivul lung, posibilitate menținută pînă în secolul al XVIII-lea. La Neculce construcțiile „a începe + infinitivul lung" sînt foarte frecvente. Numai pe o singură pagină, 318, am înregistrat după *a începe* șase infinitive lungi: „Moldovenii *au început* a striga și *a-l blăstăma* și *a zicere*" etc. Pe aceeași pagină apar și două infinitive scurte: „*au început a-și adăpa caii* și *a mulțămi* lui Dumnezeu". După cum se va vedea mai ales verbele care cer un infinitiv subiectiv au posibilitatea de a se construi cu forma lungă a infinitivului.

Prima înregistrare cu conjunctivul după *a începe* am făcut-o în PO; *am început să grăiesc* (PO, 68). Cazurile de folosire a lui *a începe* cu conjunctivul rămîn foarte rare în textele din secolele următoare: la Gr. Ureche am găsit un singur exemplu, față de nouă atestări cu infinitivul. La Neculce am înregistrat două întrebuințări cu conjunctivul, față de 36 cu infinitivul. De asemenea, la stolnicul C. Cantacuzino și la Anonimul brîncovenesc am întîlnit cîte un exemplu cu conjunctivul față de 19, respectiv 17, exemple cu infinitivul. Toate celelalte texte consultate, inclusiv documentele oficiale de la curtea fanarioților, folosesc după *a începe* în proporție de 100% infinitivul.

Sinonimele lui *a începe*, semiauxiliarele *a prinde*, *a se apuca* cer, de asemenea, infinitivul atît în textele din secolul al XVI-lea, cît și în cele din secolele al XVII—XVIII-lea: *„atunci vor prinde a țipa* (DT, 224); Darie prinsă *a-i căuta* (AI, 43); *a prins a se bate* (1 747, Maramureș, IM, 4); *el se apucă a scoate* (RG, 20); *s-au apucat a aare năvală* (U, 307)". De remarcat, la ultimul exemplu, păstrarea formei lungi a infinitivului. În secolul al XVIII-lea apar sporadic și construcții de tipul *a se apuca + conjunctivul*; *s-au apucat să se bată* (N, 331); nu cuteza *să se apuce să meargă* (N, 308); *s-au apucat să piarză sămînța* (E, 159). Trecerea spre aceste construcții o fac construcțiile cu *de să* în care *de*, prepoziția care însoțea infinitivul, se mai menține cîtva timp și înainte de conjunctiv; *iar s-au apucat acești boieri de să-l iaa* (1583, Muscel CB, I, 39). Uneori în locul infinitivului apare, mai ales în textele din secolul al XVII-lea, indicativul precedat de *de*. *Se apucă de mîncă*; *se apucă de prădă* sînt construcții frecvente în documentele particulare. Aceste construcții nu s-au impus însă. Ele nu mai sînt atestate în secolul al XVIII-lea decît extrem de rar.

Semiauxiliarele de aspect terminative [39] își păstrează, de asemenea, capacitatea de a se construi exclusiv cu infinitivul. Iată cîteva exemple

[39] Pentru actualul *a continua* < fr. *continuer*, verb semiauxiliar care arată o acțiune durativă, nu am găsit în limita veche nici un sinonim.

selectate din textele de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea cu *a sfîrși* și sinonimele lui, *a părăsi, a sta: s-au părăsit de a zice* și *de a gîndi* (AB, 281); *a cura sfîrșesc* (HI, 154) *să părăsească a călca* (C, 36); *au părăsit* Țarigradul *de a-l baterea* (U, 129); *s-au părăsit a mai face* (N, 330); *au stătut de a mai batere* (N, 314). Remarcăm și după aceste verbe folosirea infinitivului lung, uneori articulat, cu valoare verbală.

Faptele prezentate arată că semiauxiliarele de aspect, folosite de regulă în secolul al XVI-lea cu infinitivul, își mențin în epoca de vîrf a influenței grecești (secolul al XVIII-lea) capacitatea lor de a se construi, aproape exclusiv, cu infinitivul [40].

După *a putea* din totalul de 567 atestări apar cu infinitivul 439 (78,4%) și cu conjunctivul 128 (22,6%).

Urmărind frecvența infinitivului și conjunctivului după *a putea*, am constatat că cele mai vechi texte folosesc de regulă infinitivul. Astfel, în *Codicele voronețean*, în *Palia de la Orăștie*, în *Scrisorile de la Bistrița* de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, în cărțile populare din secolul al XVI-lea (din CB, II) am înregistrat numai construcții cu infinitivul: *nu le putea împinge* (CV, 56); *voi putea ascunde* (PO, 66) etc.

Conjunctivul, aproape inexistent în primele texte [41] se răspîndește treptat în textele din secolul al XVII-lea: *ei au zis că nu pot să le scumpere* (1623, B, 88); *eu să le dau nu pociu* (C, 8) etc. În textele juridice frecvența conjunctivului este mare (50,4%). În *Biblia de la București* (1688) conjunctivul atinge maximul de frecvență: din 15 atestări cu semiauxiliarul *a putea*, *10* apar cu conjunctivul. Semnificativ este faptul că uneori traducătorii *Bibliei*, preluînd unele pasaje din NT (1648), schimbă infinitivul cu conjunctivul; *NT*: nu le *putea adevera* (CV, 56) *BB*: nu le *putea să le dovedească* (idem) etc. În textele din secolul al XVIII-lea frecvența infinitivului începe din nou să crească în detrimentul conjunctivului. La Neculce, în paginile cercetate, am înregistrat 21 infinitive cu *a putea* și numai 9 conjunctive, la Cantemir: 28 infinitive și 3 conjunctive, la Radu Popescu: 18 infinitive și 3 conjunctive, în Alexandria (1794): 26 infinitive și 3 conjunctive. În documentele oficiale de la curtea fanarioților infinitivul este, de asemenea, foarte frecvent, reprezentînd 89,6% din totalul atestărilor cu *a putea*.

O caracteristică a îmbinării semiauxiliarului *a putea* cu infinitivul este menținerea pînă în secolul al XIX-lea a prepoziției—morfem

---

[40] După semiauxiliarele care exprimă sfîrșitul acțiunii *(a sfîrși, a termina* etc.) infinitivul a suferit nu concurența conjunctivului, ci pe cea a supinului *(sfîrșesc de lucrat)*. Această substituire este încă tîrzie. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea substituirea nu începuse.

[41] Primele exemple cu conjunctivul după *a putea* le-am întîlnit în DT: *să putem să stăm* (DT, 225) și în CT: nu *putu* nici o tărie *să facă* (CT, 79 v/10) etc.

ce precedă infinitivul; cela ce *poate* toate *a face* și *a schimba* (CC², 267); nu *poate nime* a *suferi* (C, 32); nu *putea a intra* (RG, 23) etc.

Răspîndirea în secolul al XVII-lea a conjunctivului după *a putea* trebuie pusă pe seama analogiei cu alte verbe care aveau nevoie de conjunctiv pentru claritate (ca de pildă, verbele cu infinitiv obiectiv sau semiauxiliarul *a avea*, care exprimînd, ca și *a putea*, posibilitatea, începuse să se construiască cu conjunctivul spre a se diferenția de viitor). Este posibilă și influența impersonalului *se poate* asupra acestui semiauxiliar. Concludentă pentru aceasta este apariția conjunctivului după impersonalul *se poate, poate*, dar a infinitivului după *a putea*, personal: „Pămîntul acesta *n-ar putea avea* niciodată lipsă de pîine ce încă *n-ar putea să iasă* o sumă mare de pîine (1781, Iași, DB, IV, 221) etc. În exemplul dat se observă cum verbul personal *ar putea* cere un infinitiv, în timp ce impersonalul *s-ar putea* se construiește cu conjunctivul, căci alăturarea unui infinitiv (prin natura lui nepersonal) ar fi creat dificultăți. După cum se va vedea, după verbele impersonale, infinitivul este evitat încă din primele texte. Limitarea întrebuințării infinitivului după semiauxiliarul *a putea* nu a pornit ca în cazul lui *a vrea*, din necesitatea de exprimare a subiectului infinitivului, căci un context ca **eu pot să lucrezi (tu)* nu este posibil (compară cu *vreau să lucrezi*). De aceea, pe lîngă *a putea* infinitivul a rămas puternic pînă astăzi, pe cînd pe lîngă *a vrea* el a cedat complet locul conjunctivului, menținîndu-se numai în cîteva arii laterale.

Făcînd, pe baza statisticii, o comparație între frecvența lui *a putea* și a lui *a începe* cu infinitivul constatăm că, deși ambele verbe își mențin în proporție destul de mare capacitatea de a se construi cu infinitivul, primul permite cu mai multă usurință decît al doilea înlocuirea infinitivului prin conjunctiv. Astfel, afirmația lui Rohlfs (*op. cit.*, p. 733) că *a putea* este „ultimul stîlp" de susținere a infinitivului în română, ca și în dialectele sud-italiene și în bulgară, nu pare a fi valabilă decît pentru situația actuală și nu și pentru secolele XVI—XVIII, cînd cele mai rezistente par a fi *a începe, a prinde*[42], *a se apuca*. Din punctul de vedere al fenomenului cercetat ni se pare că trebuie ținut seama nu numai de situația de azi, ci în primul rînd de proces. După semiauxiliarul *a avea*, din totalul de 255 de atestări, 218 (85,5%) apar cu infinitivul și 37 (14,5%) cu conjunctivul. Spre deosebire de limba literară de azi și chiar de limba populară, limba veche făcea mare uz de construcțiile cu *a avea*, care exprimau posibilitatea și necesitatea. Acestea se construiau în secolul al XVI-lea și al XVIII-lea exclusiv cu infinitivul: *să aibă a-și ținea* (1602, Tîrgoviște, CB, I, 123); *să avem a* ne *facerea* mari (1623, Tîrgoviște, B, 90); *să aibă a-și căutarea* la dînșii toată partea (1625, f. 1., B, 104); *să aibă*

[42] Semiauxiliarul *a prinde* cere și astăzi cu precădere infinitivul.

a dare cu cuvînt bun (1588, Bîrlad, CB, 70); *să aib* eu *a-i milui* (DT, 207) etc.

Construcții de acest fel se întîlnesc aproape în fiecare scrisoare particulară, devenind de multe ori un fel de formule ce deschid sau încheie documentele. Frecvența lor se menține ridicată și în secolul al XVIII-lea.

O caracteristică a îmbinării infinitivului cu semiauxiliarul *a avea*, cînd acesta exprimă necesitatea, este faptul că ea nu se supune substituirii prin conjunctiv [43]. Substituirea este posibilă, dar atunci se schimbă complet sensul construcției, necesitatea căpătînd nuanță temporală de viitor: *am a sluji* (= trebuie să slujesc) prin înlocuirea *infinitivului* ar fi devenit *am să slujesc* (= voi sluji).

În astfel de cazuri infinitivul a rămas puternic. Textele de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea sînt concludente: iar carii *are ceva a răspunde* (= de răspuns): (1765, Iași, G, VIII, 199); eu *să aib a răspunde* (1790, Bîrlad DB, IV, 225); voi *să aveți a urma* întocmai (1801, Iași, DB, IV, 244) etc.

O limitare a întrebuințării infinitivului s-a produs însă, dar foarte tîrziu, și nu din partea conjuctivului, ci din partea așa-numitului „supin". Judecînd după documentele particulare, după cărțile populare și după alte texte cu caracter mai mult sau mai puțin literar, unde construcțiile citate mai sus sînt foarte frecvente, substituirea cu supinul nu avusese loc nici pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Abia în al III-lea deceniu al secolului al XIX-lea construcția de tipul *am a răspunde* (= trebuie să răspund) devine *am de răspuns* [44].

Înlocuirea infinitivului cu supinul este specific românească și deosebește fenomenul din română de cel din greacă unde infinitivul a fost peste tot înlocuit cu conjunctivul cu *vá*. O analogie se poate stabili numai între română și albaneză. În ambele limbi există construcții participiale care au concurat vechiul infinitiv [45]. Între construcțiile participiale din cele două limbi nu poate exista nici o legătură, dată fiind apariția tîrzie a fenomenului în română (începutul secolului al XVIII-lea). De aceea, ideea originii comune a fenomenului de înlocuire a infinitivului din română și albaneză prin substrat (idee susținută în ultimul timp de M. A. Gabinski, *op. cit.*, p. 35 și urm.) sau a originii albaneze a pierderii infinitivului (idee susținută

[43] Cf. S. Berejan, *op. cit.*, p. 71.

[44] Tot în documentele de la începutul secolului al XIX-lea se observă preferința pentru celălalt semiauxiliar de necesitate *a trebui*, atestat relativ rar în documentele din secolele anterioare. De aceea, infinitivul este în descreștere, în construcțiile exprimînd necesitatea, nu numai prin înlocuirea lui de către supin (*am a cînta* > *am de cîntat*), ci și prin substituirea semiauxiliarului *a avea* cu semiauxiliarul *a trebui*, substituire care aduce conjunctivul: *am a cînta* > *trebuie să cînt*.

[45] Vezi M. A. Gabinski, *op. cit.*, p. 243 și urm.

de Miklosich) nu poate rezista criticii, din simplul motiv că în *română fenomenul se petrece într-o perioadă cînd este exclusă influența substratului sau influența unei limbi asupra alteia.*

O construcție care n-a permis substituirea nici prin conjunctiv, nici prin supin este îmbinarea semiauxiliarul *a avea* la *conjunctiv + infinitivul*, cu sensul de posibilitate. Aceasta pare a fi cea mai frecventă și cea mai rezistentă construcție a infinitivului cu *a avea*. Fiecare document din secolele XVI—XVIII și chiar din prima jumătate a secolului al XIX-lea o consemnează cel puțin o dată. Iată cîteva exemple extrase din documente mai recente : *să n-aibă a mai cere* (= să nu poată cere) la nime nimică (1795, Iași, G, VIII, 374) ; Păhărnicească Saftă cu fiica sa *să aibă a răspunde* și *a plăti* (1779, Iași, G, VII, 26) ; *să aibă a lua* de casă cîte un zlot (1780, București, DRA, 664).

Explicația nesubstituirii infinitivului prin conjunctiv trebuie căutată în dificultățile pe care le-ar fi creat alăturarea a două conjunctive (semiauxiliarul la conjunctiv + verbul de conjugat la conjunctiv) [46]. De asemenea, înlocuirea infinitivului cu supinul ar fi dus la confuzii pe planul semnificatului : se confunda posibilitatea cu necesitatea *(să aib a plăti* (posibilitate) > *să aib de plătit* (necesitate = trebuie să plătesc). Spre deosebire de limba veche, româna contemporană face rareori uz de construcția discutată. Pentru exprimarea posibilității se preferă construcția cu *a putea (să pot plăti, pot să plătesc)*, construcția cu *a avea* devenind arhaică și regională.

În materialul cercetat am remarcat, de asemenea, frecvența deosebită a expresiei de tipul *n-am ce face*, prezentă și în limba de azi. Cunoscută încă din latină, unde apărea cu conjunctivul, în latina clasică *(non habeo quod dicam)*, și cu infinitivul, în latina populară, *(non habeo quid dicere)* [47], construcția apare în toate limbile romanice (it. *non ho che fare*, sp. *non he que hacer*, fr. *Je n'ai que faire de lui)*. Iată cîteva din atestările vechi ale acestui tip de expresie : n-*are cine asculta* nici *a spăsi* (CC [2], 254) ; *să n-aibă unde veni* (1600, Ilfov, CB, I, 95) ; *n-au ce face* (PM, 137) etc. În secolul al XVIII-lea infinitivul din această expresie începe să fie înlocuit de conjunctiv ; *ne avînd ce să* mai *răspundă* (1792, Iași, G, VII, 378) etc. rămînînd însă puternic pînă în zilele noastre. În secolul al XVII-lea conjunctivul începe să se extindă și la viitorul de tipul am *a cînta* [48]. Așa de pildă, formele : eu *am a sluji* (1604—1618, Bucovina, SB, 75), noi mai mult *avem a sluji*

---

[46] În materialul cercetat am atestat un singur exemplu de substituire de acest fel, la Varlaam : *să nu aibă* pre sine și pre alții *să osîndească* (VC, 8).

[47] Cf. E. Bourciez, *op. cit.*, p. 132 ; S. Berejan, *op. cit.*, p. 88.

[48] Întrucît viitorul de tipul *am a cînta, am să cînt*, este identic cu formația modală *am a cînta, am să cînt* și distincția este uneori greu sau chiar imposibil de făcut, este posibil ca unele construcții cu *a avea*, considerate de noi ca forme de viitor, să fie, de fapt, formații modale.

(1595, Bucovina SB, 71), frecvente în documentele din secolul al XVI-lea și de la începutul secolului al XVII-lea, apar în documentele de mai tîrziu — unele din ele copii de pe acte anterioare, sub forma *am să slujesc*. Cu toate acestea, formele cu infinitivul rămîn preponderente chiar în textele oficiale de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

După semiauxiliarul *a fi* din totalul de 54 atestări, 38 (71,1%) sînt cu infinitivul și 16 (29,9%) cu conjunctivul. Și pe lîngă acest verb procesul de limitare progresivă a infinitivului se poate urmări statistic. În textele cercetate din secolul al XVI-lea am atestat un singur exemplu cu conjunctivul : *era să vie* făr greș pe aicia să treacă (1595, Bucovina SB, 71).

În *Codicele voronețean*, *Cazania a II-a* a lui Coresi, *Palia de la Orăștie*, semiauxiliarul *a fi* apare numai cu infinitivul : *era a se sfrăsi* (CV, 32) ; că *iaste a-lu ucide* și *a-lu răstigni* (CC[2], 279) ; *iaste a nu via* noi eale (PO, 8) etc. În textele din secolul al XVII-lea, deși apar și construcții cu conjunctivul[49], infinitivul rămîne puternic după *a fi*. Astfel concurența conjunctivului nu a afectat decît tipul *a fi la imperfect indicativ* (perfect compus) + *infinitiv (era a să sfrăși > era să se sfîrșească)*. Tipul *a fi la indicativ prezent* + *infinitiv* nu a fost niciodată afectat de conjunctiv. Ca și în cazul lui *a avea*, infinitivul din construcția discutată a fost înlocuit de supin. Prima atestare cu supinul în locul infinitivului am găsit-o la stolnicul C. Cantacuzino : mai mult *sînt de rîs* decît *de crezut* (38). La același autor apare însă și construcția mai veche cu infinitivul : mai multe *sînt a-i dovedi* (= de dovedit) și *a-i arăta* (52). Atestările cu supinul după *a fi* sînt însă rare în secolul al XVIII-lea. Numai la Neculce și în *Esopia* (1795) am înregistrat cîte un exemplu : *De mirat* lucru *easte* (N), nu e totdeauna *de agonisit* și *de cîștigat* (E, 202). În acest secol construcțiile cu infinitivul își mențin prioritatea : *nu era a sta* în Ardeal (RG, 49), *nu era de a se crede* (AB, 303) etc. O înlocuire masivă a infinitivului prin supin după *a fi* are loc abia în secolul al XIX-lea.

În unele formații infinitivul de pe lîngă *a fi* nu a fost înlocuit nici de conjunctiv nici de supin. Astfel îmbinările de tipul : *de ți-ar fi a lăcui* aicea *(Esopia*, 1795, 193), *mi-i a mînca* ; *ne e a zice așa* (1743, Maramureș, IM, 64), frecvente în limba veche, au păstrat pînă astăzi infinitivul.

Urmărind procesul de limitare a infinitivului după semiauxiliarele de aspect și de modalitate discutate mai sus, constatăm că el este foarte complex, mai mult complex decît în greacă sau bulgară, unde infinitivul a fost înlocuit numai de conjunctiv[50]. Complexitatea procesului constă în : a) prezența unor caracteristici întîlnite în toate limbile balcanice (e vorba de substituirea infinitivului prin construcții cu *să*, aflate pe ace-

[49] Iată cîteva din exemplele găsite : *era să vie* Hristos (VC, 118, pașa *era să oprească* pe tătari (C, 37) ; *Era să se afle* (SCC, 20).

[50] Pentru procesul din greacă, vezi D. Hesseling, *op. cit.*, p. 7 și urm.

lași plan cu construcțiile cu *vá* din greacă, cu *da* din bulgară, cu *te* din albaneză ; b) prezența unor trăsături întîlnite numai în română și albaneză. Este vorba de substituirea infinitivului prin „supin" după unele semiauziliare : *sfîrșesc, (termin) de cîntat ; am de cîntat ; sînt de văzut).* După părerea unor cercetători supinul ar fi tot un infinitiv. M. A. Gabinski, urmîndu-l pe Meyer-Lübke, îl numește „infinitiv secundar" (*op. cit.*, p. 243) ; c) prezența unor trăsături neîntîlnite, în afară de româna, în nici o limbă balcanică. Dintre acestea menționăm păstrarea infinitivului după *a începe, a se apuca, a prinde, a fi, a avea* etc. chiar în perioada maximei influențe grecești [51]. În ciuda asemănărilor dintre fenomenul din română și cel din alte limbi balcanice, deosebirile nu sînt mai puțin importante.

4) Spre deosebire de semiauxiliarele discutate, *a vrea* și *a trebui* prezintă o situație diametral opusă : începînd cu primele texte ele cer în proporție foarte ridicată conjunctivul. De pildă, din cele 401 atestări cu *a vrea*, 368 (91,8%) apar cu conjunctivul și numai 33 (8,2%) cu infinitivul. Pe lîngă acest verb infinitivul, prezent în toate textele din secolul al XVI-lea, apare din ce în ce mai rar pe măsură ce ne apropiem de perioada modernă. În prezent, el apare numai în graiurile de nord-vest (vezi hărțile referitoare la răspîndirea construcțiilor cu infinitivul. Pe lîngă acest verb, infinitivul, prezent în toate textele din *op. cit.*, p. 142—153).

În secolul al XVI-lea infinitivul cu *a vrea* apărea în textele din toate regiunile : *ar vrea* ceva, *a întreba* de elu (CV, 52) ; *vru a se întreba* în cuvinte cu robii lui (CC [2], 280) ; *vere vrè a veni* (DT, 229) etc. Încă din primele texte construcțiile cu conjunctivul sînt mult mai răspîndite ; *vrea să între* (CV, 35) ; *am vrut să o iau* (PO, 50) ; *n-au vrut să o întoarcă* (B, 6). În *Codicele voronețean* în 100 de pagini am atestat 18 conjunctive cu *a vrea* și numai două infinitive, în *Cazania a II-a* a lui Coresi în 50 de pagini am găsit 34 construcții cu conjunctivul și 6 cu infinitivul, în Codicele Todorescu și Marțian proporția dintre conjunctiv și infinitiv este de 13/3. În cărțile populare din secolul al XVI-lea și în documentele particulare proporția conjunctivului este și mai mare. În CB, II, am găsit 6 construcții cu conjunctivul și nici una cu infinitivul ; în documentele din Muntenia, publicate de I. Bianu, de asemenea, n-am întîlnit nici un exemplu cu infinitivul după *a vrea*. În *Scrisorile de la Bistrița* apar însă două construcții cu infinitivul.

Uneori în aceeași frază apare și infinitivul și conjunctivul : nu *vrea* iarăși *cînta* și *să roage* pe Hristos (CC [2], 268) etc. În astfel de situații conjunctivul este cel mai depărtat de *a vrea*. În secolul al XVII-lea infinitivul de pe lîngă *a vrea* este aproape inexistent. În documentele particulare și oficiale și în cea mai veche carte populară (1620) nu am găsit nici un exemplu cu infinitiv. În locul lui apare conjunctivul :

[51] La acestea se pot adăuga formațiile cu *de* și *de să (se apucă de mîncă ; s-au apucat de să-l ia)* atestate frecvent în perioada veche, fără corespondențe în greacă ci numai în bulgară și sîrbo-croată.

n-au vrut să-l dea (1620, Iași, B, 58) ; *au vrut să lepede* (1619), București, B, 495). Chiar în documentele și inscripțiile din Maramureș și Bucovina, în care infinitivul este mai frecvent decît în documentele din altă regiune, nu am întîlnit pentru secolul al XVII-lea nici un exemplu cu infinitivul după *a vrea*. Conjunctivul era general, judecînd după documente, și în aceste arii laterale : meșterul *au vrut să o ducă* (1654, IM, 29) ; *va vrea să fie* preut (1619, IM, 60) etc.

Că în secolul al XVII-lea infinitivul este înlocuit de conjunctiv după *a vrea*, ne-o dovedește și comparația unor texte religioase din secolul al XVII-lea cu texte religioase din secolul al XVI-lea. Se știe că traducătorii din secolul al XVII-lea foloseau traducerile anteriore, reproducînd de multe ori pasaje întregi din acestea. În astfel de pasaje comune, infinitivul este înlocuit consecvent cu conjunctivul. Iată cîteva exemple extrase din *CV*, *CA*, *NT* și *BB* : *CV : ar vrea* ceva *à întreba* de elu (52) ; CA : *ar vrea* ceva *a întreba* de el (89) ; NT ; *ar vrea* mai adevărat *să întrebe* ceva (CV, 53) ; BB : *vrînd* ceva *să-l întrebe* (CV, 53) etc. Am găsit un singur exemplu cînd unui conjunctiv din textele din secolul al XVI-lea îi corespunde un infinitiv într-un text din secolul al XVII-lea : CV : *vrea să-i înțeleagă* vina (54) ; CA : *(idem)* ; NT : *vrînd a-i ști vina* (55) ; BB : *vrînd să înțeleagă* vina (55). Din cele patru texte numai în NT se înlocuiește conjunctivul prin infinitiv. Acesta este însă un caz singular, căci în NT, în 100 de pagini, apar 20 conjunctive și numai un infinitiv, după *a vrea*. Menționăm că după alte verbe *(a putea, a începe, a avea, a se apuca)*, în general, după verbe care se îmbină cu un infinitiv subiectiv, textele din secolul al XVII-lea, păstrează, în pasajele comune, infinitivul din textele anterioare : CV : *începu a grăi* (57) NT : *începu a-l părî* (CV, 58) ; BB : *începu a pîrî* (CV, 58) etc.

Preferința semiauxiliarului *a vrea* pentru conjunctiv trebuie pusă pe seama influenței predicativului *a vrea*, verb obiectiv, la care precizarea persoanei în dependență se face prin conjunctiv și în română *(vreau să cînți* (tu), dar și în limbile romanice apusene (fr. *Je veux que tu chante)*. S-a arătat mai sus că încă din latină se folosea infinitivul, cînd era identitate de subiecte, și conjunctivul cînd subiectul dependentei era diferit de cel al regentei. Româna a mers mai departe, extinzînd uzul conjunctivului și cînd există identitate de subiect *(vreau să cînt)*. La această extindere analogia a avut un mare rol, după părerea noastră. Lipsa unei limbi literare preponderente care să-și exercite normele a ajutat manifestarea analogiei. În afară de aceasta, dintre cele două tipuri, sinonime în latina populară, *volo dicere* și *volo dicas*, româna a preferat pe al doilea și cînd subiectele sînt identice pentru a diferența construcția modală de *viitorul cu a vrea*. *A vrea* din viitor și condițional putea apărea în limba vecie nu numai cu flexiune de auxiliar *(va bea)*, ci și cu flexiune de predicativ sau semiauxiliar *(vrem bea*, CT, 11, v/15, vrea bea). Acest lucru ducea la apropierea viitorului *vrea bea* (= va bea) de construcția *vrea a bea (dorește* (în momentul de

față) să bea). Singurul mijloc care le deosebea era prepoziția-morfem a infinitivului, care nu era întodeauna relevantă, pentru că uneori, sau lipsea din construcția modală, sau, într-un ritm rapid de vorbire, era asimilată de vocala ultimă a auxiliarului : *va a bea, vrea a bea* [52]. De aceea, credem că s-a preferat conjunctivul *(vrea să bea)*, mai ales că acesta era obișnuit în contexte cînd subiectele erau diferite *(vrea să bei)*.

Formația *a vrea* + *infinitiv* cu sens modal nu apare nici în documentele din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Ea reapare, e drept, destul de rar, în documentele de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea : *nevrînd a cunoaște* (1781, Iași, G, VII, 36, 47) ; *voi vrea a șidea* (1807, Iași, D, VII, 65) ; *voiți a primi* (1804, Bîrlad, DB, IV, 251) ; *nevrînd de a o da* (1819, Bîrlad, DB, IV, 277) etc.

Conjunctivul nu este însă singurul mod care înlocuiește infinitivul după *a vrea*. Încă din primele texte apare și construcția *a vrea* + *de* + *indicativ*, învechită astăzi : *au vrut de au făcut* (VC, 106). După toate probabilitățile această construcție a început, în virtutea necesității de personalizare, care, firește, a fost puternică oricînd, să înlocuiască pe cea cu infinitivul înainte ca acest lucru să fi putut fi făcut de conjunctiv, adică înainte de fixarea lui *să* la conjunctiv.

În secolul al XVII-lea analogia cu predicativul *a vrea* și cu semiauxiliarul *a vrea* afectează și infinitivul din forma viitorului. Atestat rar, în secolul al XVI-lea, viitorul de tipul *va să cînte* se răspîndește cu repeziciune în secolele al XVII-lea—XVIII-lea.

În cazul verbului *a trebui* (din 52 atestări, 32 sînt cu conjuctivul (69,2%) și 20 cu infinitivul (30,8%)), preferința pentru conjunctiv trebuie explicată pornindu-se de la caracterul său de impersonal. Alăturarea lui la un mod impersonal (infinitivul) ar fi creat echivocuri, ar fi adus dificultăți în exprimarea clară a persoanei. Și în cazul acestui verb încă din primele texte se observă tendința progresivă de limitare a întrebuințării infinitivului și înlocuirea lui prin conjunctiv.

În secolul al XVI-lea *a trebui* apare deseori însoțit de infinitiv. În *Palia de la Orăștie* pe două pagini (p. 8—9) am înregistrat 5 exemple cu infinitivul și un singur exemplu cu conjunctivul : *trebuiește a le ține* (8) ; *trebuiește a ști* (9) ; dar și *trebuiași să știm* (8) etc. Aceste construcții au fost extrase din prefața *Paliei* și deci nu pot fi suspectate ca datorîndu-se servilismului traducătorului față de textul din limba slavă sau maghiară, unde infinitivul apare, de regulă, după semiauxiliare. La Coresi, de asemenea, apar construcții cu infinitivul : *trebuie a-le întreba* și în adîncul cugetilor *a* le *socoti* (CC², 272) ; eu *trebuiesc* de tine a *mă boteza* (CT, 4 v/23) etc.

În documentele particulare și oficiale din secolul al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea precum și în cărțile populare din același timp

[52] Într-un ritm rapid, prin fonetică sintactică un enunț ca „veți *a afla* mare vistiariu (PO, 12) putea să-și piardă sensul modal și să-l primească pe cel de viitor *(veți afla)*.

publicate de Hasdeu (CB, II), nu am găsit nici o construcție cu *a trebui*. Absența acestui auxiliar se explică prin aceea că limba vorbită din acel timp avea alte posibilități de exprimare a necesității (vezi mai sus construcțiile de tipul *avem a face* și *sînt a face*, mai expresive, pentru că aveau și sensuri de posibilitate).

În secolul al XVII-lea și al XVIII-lea *a trebui* se folosește rareori cu infinitivul. În *Codex Negoianus* (1620), în textele juridice din secolul al XVII-lea, în Cronica lui Neculce și în cea a lui Radu Popescu apare numai conjunctivul : *ar trebui să mai aducă* (N, 328) ; *trebuie să socotească* (PM, 132) etc.

În schimb la Cantemir și la stolnicul C. Cantacuzino, scriitori mai receptivi la modele străine, infinitivul cu *a trebui* este frecvent (vezi anexa).

Spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea construcțiile cu infinitivul apar sporadic și în documentele oficiale sau în cărțile populare : nu *trebuiește a pohtori* (A, 55) ; *nu trebuiește a-l defăima* (E, 206) etc. Interesant este faptul că tendința de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv merge paralel cu pierderea desinențelor personale ale mai vechilor *trebuiesc, trebuiești* etc., devenite invariabile *(trebuie (eu, tu) să merg (mergi)* etc. Explicația trebuie căutată, cum s-a mai arătat, în faptul că alăturarea infinitivului la un verb impersonal ar fi creat dificultăți în expunerea clară a persoanei.

Necesitatea de a exprima clar persoana trebuie considerată principala cauză a înlocuirii infinitivului prin conjunctiv după ultimele semiauxiliare discutate. Față de singura posibilitate pe care o oferea infinitivul în cazul lui *a trebui : trebuie a merge* (*eu, tu, el, noi*... etc.), conjunctivul oferea 6 posibilități : trebuie *(să merg, să mergi, să meargă, să mergem, să mergeți, să meargă* [53]), care aveau avantajul de a exprima clar persoana. Firește, prin folosirea infinitivului, limba avea și alte mijloace (sintactice) de precizare a persoanei, însă aceasta ar fi venit, oarecum, în discordanță cu caracterul morfologic al limbii române, cu preferința ei de a-și exprima persoana verbului prin mijloace sintetice. Nu trebuie uitat faptul că spre deosebire de alte limbi romanice, care tind să se detașeze de mijloacele morfologice de exprimare a categoriilor gramaticale [54], româna a manifestat din totdeauna, atît la verb cît și la nume, predilecție pentru mijloacele morfologice de exprimare a categoriilor gramaticale. Crearea unui vocativ distinct (în *-ule)* la nume, a unor desinențe personale distincte care să diferențieze formele sincretice *(-u* la imperfectul indicativ, persoana a III-a plural, *-m,* la același timp la persoana I singular, *-ră,* la mai mult ca perfectul indicativ,

[53] Vezi și D. Copceag, *op. cit.*, p. 361 și urm.

[54] De pildă, în franceză, desinențele verbale au numai valoare grafică, în vorbire distincția persoanei fiind făcută de pronumele personal devenit astfel semn al persoanei.

persoana a III-a plural, diferenţierea persoanei I a perfectului simplu de persoana I a prezentului la verbele de conjugarea a I şi a IV-a *(cîntăm-cîntarăm)* prin adăugarea sufixului *-ră-* ; diferenţierea persoanei a III-a singular de persoana a III-a plural la verbul auxiliar *a avea (el a — ei au)*, arată că necesitatea de a exprima prin mijloace sintetice persoana a acţionat puternic în română [55]. In contextul acestor schimbări înlocuirea infinitivului prin conjunctiv nu trebuie să ne mire, mai ales că aceste moduri apăreau în variaţie liberă încă din latină.

5) Luînd în discuţie alte verbe care nu permit în complinirile lor un subiect diferit de cel al verbului regent *(a cuteza, a îndrăzni, a izbuti, a încerca, a se preface, a apuca (=a izbuti), a şti, a se încumeta, a se învăţa, a se sili* etc.) constatăm că din punctul de vedere al menţinerii capacităţii de a se construi cu infinitivul ele se aseamănă cu semiauxiliarele *a putea, a fi, a avea*, dar se deosebesc de *a vrea* şi *a trebui*.

În cele ce urmează vom urmări cronologic îmbinările cîtorva din aceste verbe cu infinitivul şi conjunctivul : — *a cuteza*. Folosit aproape exclusiv cu infinitivul în cele mai vechi texte româneşti, acest verb continuă să fie utilizat cu infinitivul în proporţie mare în textele din secolele al XVII—XVIII-lea. Iată cîteva atestări : *nu va cuteza rădica arma* (CV, I, 14) ; *nu cuteza zice* (PO, 100), nu *cuteza mănca* (PO, 183) ; cum *aţi cutezat face* (PO, 185), *să nu cuteze a ţinea* sau *a opri* (1622, Iaşi, B, 76), *să nu cuteze* pre dînşii *a-i învălui* (1625, Suceava, B, 98) ; *să nu cuteze a ţinea* (1657, Bîrlad, DB, III, 55) ; *să nu cuteze a pricinui* (1793, DB, IV, 230 etc.). Exemplele citate, culese mai ales din documente din secolele al XVI—XVIII-lea arată că verbul *a cuteza* era de regulă urmat de un infinitiv. In textele cercetate am găsit numai două exemple cu conjunctivul, amîndouă în texte destul de tîrzii, sfîrşitul secolului al XVIII-lea [56] : *n-am cutezat să o mănînc* (E, 174) ; *de va cuteza* cineva *să mănînce* (1793, Iaşi, DB, IV, 228).

Semnalăm, mai ales în textele din secolul al XVI-lea, absenţa prepoziţiei-morfem a infinitivului *(va cuteza rădica* etc.), fapt care, de asemenea, arată larga circulaţie a acestui verb cu infinitivul. Astăzi acest lucru se întîlneşte numai la *a putea (pot scrie)*, iar dialectal şi la *a şti (ştie cînta)*.

Menţinerea capacităţii acestui verb de a se construi cu infinitivul trebuie explicată prin absenţa necesităţii de a se exprima persoana în complinire, căci, după cum s-a mai arătat, niciodată *a cuteza* nu cere morfem de altă persoană în propoziţia dependentă. Contextele *cutez a merge tu / cutez să mergi tu* nu se realizează (compară cu *vreau să mergi tu ; zic să mergi tu)*. Deci *a cuteza* îşi menţine pînă tîrziu regimul

[55] România posedă un singur fenomen care nu se încadrează în această tendinţă —, pierderea distincţiei personale la conjunctivul perfect activ *(eu să fiu văzut > eu să fi văzut)*.

[56] Sporadic apare şi îmbinarea *a cuteza indicativ : cum ai cuteza de ai intrat* (E. 1795, 120).

infinitival, pe care-l avea în latina populară şi pe care îl au sinonimele lui în limbile romanice apusene.

— *a se ispiti* prezintă o situaţie asemănătoare : *se va ispiti a o lua* (1619, Maramureş, IM, 60) ; *se va ispiti a stricarea*, sau *a slăbirea*, sau *a spargerea*, sau *a ruşinarea*, mila şi tocmeala (1623, Tîrgovişte, B, 87) ; *ispitescu-se a clătina* şi *a întoarce pre noi* (CC[2], 210) ; *se va ispiti a strica* (1619, Bucureşti, B, 46) ; nimenea *să nu i se ispitească a opri* sau *a se amesteca* (1622, Muntenia), B, 74) etc.

Exemplele de mai sus arată că *a se ispiti* păstrează încă în secolul al XVII-lea capacitatea de a cere un infinitiv, uneori chiar un infinitiv lung articulat. Interesant este că infinitivul lung apare nu numai în scrierile religioase, mai arhaice în general, ci şi în documentele particulare. Exemplele date sînt extrase mai ales din astfel de texte.

În textele de mai tîrziu *a se ispiti* continuă să ceară infinitivul : *a o clăti s-ar ispiti* (HI, 154) ; *s-ar ispiti a să întinse* (1786, (Moldova) DB, IV, 221) ; *s-ar ispiti a o înstrăina* (1750, Maramureş IM, 46) etc. Construcţiile cu conjunctivul, deşi apar încă de la începutul secolului al XVII-lea, *(cine se va ispiti să rîsîpească* (1624, Iaşi, B, 91), rămîn rare chiar la sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

— *a îndrăzni*, sinonimul lui *a cuteza* este, de asemenea, folosit cu infinitivul în proporţie mare în textele din toate regiunile : *să nu îndrăznească a bîntui* (1617, Tîrgovişte, B, 49) ; *ar îndrăzni a lua* sau *a înstrăina* (1631, Maramureş, IM, 31) ; *îndrăznesc a dzice* (HI, 169), *nime să nu îndrăznească a o muta* (1788, Borşa, IM, 41) ; *va îndrăzni a nu întreba* (1793, Iaşi, DB, IV, 227) ; *să nu îndrăznească a vinde vin* (DR, 709) etc. De pe la mijlocul secolului al XVII-lea încoace construcţiile personale încep să apară alături de cele cu infinitivul. La Varlaam şi la M. Costin apare mai ales construcţia *a îndrăzni + de + indicativ : îndrăzni de întră* (VC, 108), *au îndrăznit de i-au lovit* (C, 57) etc. Conjunctivul după *a îndrăzni* apare, în general, rar, şi mai ales în texte urzii : *va îndrăzni să taie* (1783, Iaşi, DB, IV, 229) dar şi *va îndrăzni a nu întreba* (ibid.).

— *A încerca* şi sinonimele lui, *a căuta, a se nevoi, a se sili*, cer, de asemenea, atît în secolul al XVI-lea cît şi în secolele următoare, completiri infinitivale. Iată cîteva exemple : *să ne nevoim a dobîndi* (DT, 245) ; *au căutat a pogorî* (VC, 5), *căută a fugi* (V, 104) ; *au căutat a fugi* (V, 104) ; *au căutat a da dos oştilor* (C, 22) ; *au căutat a ieşi* (C, 26) ; puiul întreg *a înghite ne-am nevoit* (HI, 210) ; *să vă siliţi a vă apuca* de pămînt (1777, Moldova, DB, IV, 202) etc.

— Aceeaşi situaţie o prezintă *a învăţa* şi *a şti*. Ultimul îşi păstrează pînă astăzi, în Ardeal, capacitatea de a se construi cu infinitivul. Dăm cîteva atestări din textele din secolele al XVI—XVIII-lea : *să se înveţe a să deprinde* (VC, 7) ; *el ştia a-l acoperi* (U, 120) ; *de va şti scrie* (M, 177) ; *nu ştie a alege* (RG, 17) ; *este învăţat a face* (E, 157) ; *ştie răscumpăra* (SCC, 29). Spre deosebire de *a şti*, după care infinitivul s-a

păstrat pînă astăzi în unele graiuri, *a învăța* își pierde mai devreme capacitatea de a se construi cu infinitivul. Explicația se poate găsi, după părerea noastră, în posibilitățile diferite de combinare ale acestor verbe. În comparație cu *a ști*, care nu permite decît infinitivul subiectiv, *a învăța* permite și infinitivul obiectiv. Un context ca *știu să mergi* (tu) nu este realizabil, pe cînd unul ca *te învăț să mergi* (tu) este posibil ca și cel *învăț să merg*. Textele arată că infinitivul după *a (se) învăța* a fost înlocuit prin conjunctiv mai întîi în contexte de primul tip și după aceea în contexte aparținînd celui de al II-lea. Iată cîteva exemple din *Esopia*, unde se observă înlocuirea infinitivului prin construcții personale în contexte de primul tip: Căci *nu m-au învățat a vîna*, ci *m-au învățat să-i păzesc* casa (184); Pe unul *îl învățase a vîna*, iar pe altul îl *învățase de-i păzea* casa (183); tu *învață să-ți umple* paharul (142). În partea a doua a primelor fraze infinitivul este înlocuit cu conjunctivul sau indicativul din necesitatea de a exprima clar persoana, prin mijloace sintetice. În ultimul exemplu necesitatea de exprimare a persoanei este mai clară.

Cînd infinitivul după *a învăța* este subiectiv, el nu este înlocuit: „nici m-a certat cînd *mă învățam a fura*" (*Esopia*, 1795, 190) ei se *învăța a fura* (idem, 189) etc.

— Un caz interesant prezintă verbul *a se (pre)face*, care pînă astăzi nu a înlocuit infinitivul prin conjunctiv. *Se feceră a se duce* (CB, I, 353); *se făcea a ține cu turcul* (N, 339); *se făcea a merge* (*Alexandria*, 1794, 21); *să se facă a lugi* (C, 9). În limba actuală există însă altă construcție care a înlocuit, parțial, infinitivul: *se face că fuge*.

— Din categoria verbelor mai sus discutate mai cer infinitivul în proporție foarte mare, pînă la începutul secolului al XIX-lea următoarele (din motive de economie dăm numai cîte un exemplu pentru fiecare verb): *a birui* (=a reuși): *nu biruia a căra trupurile* (C, 58) *a se găti*: *s-au gătit a sta* cu războiul (C, 11), *a se arăta*: Mulți oameni *se arată* de departe *a fi* mari (*Esopia*, 1795, 194); *a se feri*: *s-au ferit a întărta* puterea turcească (C, 37); *a se pricepe* (*să vă pricepeți a vă ruga* lui (DT, 227); *a se teme*: *se temea* și de jidovi *a merge* dzua (VC, 104); *a obișnui*: *obișnuia a face* curaturi (D, 1786, Bîrlad, DB, DB, IV, 231); *a se învoi*: *învoindu-se* ei *a se lipsi* și *a să păgubi* de cele acareturi (1781, Iași, G, VII, 38); *a se lepăda*: *se lepădase de a-și plecarea* cerbicia (CB, I, 361)[57] etc.

Subliniem că aceste verbe își mențin capacitatea de a cere un infinitiv pînă tîrziu. Chiar la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, cînd construcțiile personale se înmulțesc, infinitivul rămîne destul de puternic. El este înlocuit mai întîi de pe lîngă verbele care puteau permite și un infinitiv obiectiv: *a se teme*, *a se învoi*, *a învăța*. În anumite contexte

[57] Consemnăm și forma veche a expresiei *dă să fugă*, care pînă în secolul al XVIII-lea apare cu infinitivul: *va da a lugi* să-l goniți (*Aexandria*, 1783, 43).

acestea puteau cere și un morfem de altă persoană în complinire (Compară *Mă tem să vină / Mă tem să vii cu* * *Eu obișnuiesc să vină* și * *Obișnuiesc să vii).*

6) Preferința pentru construcții personale ca urmare a necesității de precizare a persoanei din complinire se manifestă și mai accentuat încă din primele texte după verbele care permiteau numai un infinitiv obiectiv. De pildă, după verbele de declarație, de îndemn, de interdicție proporția construcțiilor personale în comparație cu infinitivul este de peste 90% încă din secolul al XVI-lea.

Verbele de declarație, construite în latina populară și în limbile romanice apusene cu infinitivul, cînd există identitate de subiecte (iar uneori și cînd subiectele sînt diferite), au pierdut în română de timpuriu capacitatea lor de a se îmbina cu infinitivul. În textele din secolul al XVI-lea infinitivul apare foarte rar ca determinant al verbelor de declarație. Iată cîteva exemple : *zice a face ciudese* (CC [2], 276) ; *grăiește a ști* (CC [2], 275) ; *le-au poruncit a face* și *a censti dumnezeu* (PO, 6, prefața) ; *porînci* voo *a vă lăsa* muerile (CT, 40 r/20) etc.

În afară de penultimul exemplu toate celelalte apar în traduceri. *În scrisorile de la Bistrița,* în CB, I și în documentele publicate de I. Bianu nu am găsit nici un exemplu cu infinitiv cerut de verbele de declarație. În aceste texte în locul construcției cu infinitivul apar două tipuri de construcții 1) *verb de declarație+de+indicativ* 2) *verb de declarație + conjunctiv.* Primul tip, relativ răspîndit în textele vechi, nu se mai întîlnește astăzi : Frecvența lui este în continuă descreștere pe măsură ce ne apropiem de perioada modernă. Iată cîteva exemple : *dzise de să sculă* (VC, 109) ; Alexandru *zise de-i puseră* stema în cap (CP, I, 64) ; *au poruncit de i-au tăiat* capul (N, 340) etc. După toate probabilitățile, construcțiile de acest tip, mai vechi decît cele cu conjunctivul, au început să înlocuiască infinitivul într-o perioadă mai veche, cînd acest lucru nu putea fi făcut de conjunctiv din cauza nedesemantizării lui *să.*

Cel de al doilea tip se dezvoltă din ce în ce mai mult, înlocuind atît construcțiile cu infinitivul, cît și pe cele cu indicativul, care, după cum se va vedea, prezentau unele dezavantaje. Iată cîteva exemple : *vă spuneam să nu aveți* nici *o grijă* (SB, 84) ; și *grăi să se închine* la toate (DT, 199), *să-i ziceți* călugărilor *să-i lase partea* (SB, 93).

Trecerea la construcțiile cu conjunctivul au făcut-o construcțiile cu *de să : zise el* de *să fie* fiulu lui (CB, II, 122) în care *de* este fie prepoziția cu care se construia infinitivul [58], fie conjuncția *de,* care preceda indicativul în construcțiile menționate mai sus. Oricare ar fi explicația, prezența lui *de* în acest tip de construcție în secolul al XVI-lea și lipsa lui, după aceea, arată că faza cu conjunctivul nu poate fi prea veche. În textele din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea construcțiile cu con-

[58] Cf. O. Densusianu, *Istoria limbii române,* vol. II, București, 1961, p. 260.

junctivul înlătură în întregime celelalte construcții. Numai la Cantemir mai apar cîteva construcții cu infinitivul, dar numărul acestora este mic în comparație cu cel al construcțiilor cu conjunctivul. De fapt, apariția lor numai la Cantemir se poate explica prin influență cultă.

Verbele de interdicție și permisiune, au o situație asemănătoare. În latina clasică ele se construiau cu conjunctivul (cu *ne* în propoziții afirmative, cu *quominus, quin*, în propoziții negative). În latina populară și apoi în limbile romanice apusene ele se construiesc cu infinitivul. Cele mai vechi texte românești atestă pe lîngă astfel de verbe atît infinitivul cît și conjunctivul : tu mie *îngăduiși a face* rău (DT, 224) ; Și Dumnezeu *lăsă a crește* den pămînt tot pomul frumos *a cănta* și dulce *a mănca* (PO, 35) ; *lăsă* el *a sbura* un porumb (PO, 36), *lasă* vîntul *a veni* spre pămînt (PO, 35) etc. Conjunctivul apare mult mai des chiar din primele texte : nu-i *lăsa ei să grăiască* (CT, 122, r/19) ; și mult *opria* lor *să nu aevĕ facă* el (CT, 73, r/14) ; *nu vor lăsa să fie* ca mainte (SB, 56) ; *să-l lăsați să dea* el *samă* (SB, 63) etc. în PO după *a lăsa* apare conjunctivul fără *să* de mai multe ori : *lasă aducă* puțină apă și *să spele* picioarele noastre (PO, 65) ; *lasă mănînc* ele (106) ; *au lăsat* nece *adaugem* nece *să luăm* (PO, 11, prefață).

Pentru secolul al XVII-lea infinitivul după verbele de interdicție este aproape inexistent. În documentele particulare am găsit un singur exemplu : *să nu lase* pre mine *a cosi* nici *a ara* (1632, Moldova, DB, III, 55), alături de mai multe exemple cu conjunctivul : ei *nu-i lasă să-și fie* cumpărăturile *(idem*, p. 60) ; nu vor *să-i lase să-și* fie heleșteul *(idem)*.

Pentru secolul al XVIII-lea, cînd asistăm la o reînviere a construcțiilor cu infinitivul, am înregistrat mai multe exemple atît în textele cu caracter literar, cît și în cele cu caracter neliterar. Iată cîteva exemple dintr-o circulară de la curtea lui Al. Moruzi datată Iași, 1793 ; *să nu fie* nimeni *popriți* a lua lemni pentru foc *fără a nu da* nici o zăciuială (DB, IV, 228) ; *să fie popriți* de a nu *să strica* după obicelul norodului *(idem)* ; *să fie popriți de a nu să strica* rădiurile și dumbrăvile (227) ; *să nu aibă voie* a tăea copaci mari (228). Iată și cîteva exemple din documentele muntenești din aceeași epocă : *să nu-i îngăduiți a să porni* cu gloata spre venirea aici (1783, București, DRA, 694) ; *sînt opriți a* mai cere rămășituri de dijmă (1781, București, DRA, 677) ; *i-au lăsat a ți* nesupărați (1782, București, DRA, 688) ; *i-au lasat a purta* (idem, 695) etc.

La D. Cantemir și la stolnicul C. Cantacuzino, de asemenea, numărul construcțiilor cu infinitivul este mare : *a-l lepăda nu mă lasă* slăbiciunea (HI, 210) etc. La stolnic în 50 de pagini am găsit zece construcții cu infinitivul și numai două cu conjunctivul. Prezența acestor construcții în perioada maximei influențe grecești în documentele oficiale, multe dintre ele copii după acte grecești, pune sub semnul întrebării originea grecească a înlocuirii infinitivului prin conjunctiv.

O altă categorie de verbe, care se construiau în latina populară cu infinitivul, situație păstrată și în limbile romanice apusene, o constituie așa-numitele „*verbe de îndemn*". În româna veche și acestea puteau cere fie infinitivul, fie conjunctivul. Iată cîteva exemple cu infinitivul: „*mă faci creștin a mă face* (CV, 76). Acest infinitiv este păstrat în NT, „nu *mă prepăresci* Hristosemu *a fi* (CV, 77), dar înlocuit prin conjunctiv în BB: nu *mă faci să fiu creștin* (idem); giudețul *să îndeamnă* a *mai micșura* certarea celui vinovat (PM, 177), dar și „cele ce *va îndemna* pre altul *să lepede* nasele *(idem,* 179), căci altă mîncare *a mînca* nici pofta mă *îndeamnă* (HI, 210); *a căsca să îndemna* (HI, 210); pre toți *a cunoaște să-i facem* (HI, 217); iar dumnevoastră ispravnicilor, pe unii ca aceea *să-i faceți a să supune* (1780, București, DRA, 665). În cele aproximativ 2000 de pagini text consultate pentru urmărirea frecvenței infinitivului și conjunctivului am înregistrat după *verbele de îndemn* numai 14 infinitive (5,6%) față de 233 conjunctive (94,4%). În cele mai multe texte se folosește în proporție de 100% conjunctivul (de pildă, PS, DT, în scrisorile din CB, I, B, SB, în cărțile populare din secolele al XVI-lea—XVIII-lea, în cronici etc.).

Textele în care apare înfinitivul sînt CV, CC[2], PO, PM, NT, HI și unele documente oficiale de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Menționăm că și în aceste texte frecvența lui este foarte mică în comparație cu cea a conjunctivului. Explicația îndepărtării încă din primele texte, a infinitivului după verbele de îndemn într-o epocă cînd alte categorii de verbe se mai construiau cu infinitivul poate fi căutată, după părerea noastră, nu numai în posibilitățile lor combinatorii, de a cere mereu un morfem de altă persoană în dependență *(Il fac(determin)să meargă* dar nu și *Eu mă fac(determin)să merg),* ci și în semnificația lor. Verbele de îndemn au preferat conjunctivul pentru că acesta corespundea mai bine ideii de poruncă, de îndemn, datorită valorii sale de imperativ, pe care o avea din latină. S-a arătat că persoana a III-a a conjunctivului latinesc, precum și forma *blem* (persoana I), s-au păstrat, probabil, tocmai datorită acestei valori de imperativ hortativ. De fapt acest imperativ se realizează, la forma negativă numai prin conjunctiv. Infinitivul românesc răspundea în mod nesatisfăcător acestei funcții, căci el nu avea în epoca veche valoarea de imperativ, pe care o aveau încă din faza lor veche limbile romanice apusene. Această valoare este relativ recentă (vezi p. 110).

O discuție specială comportă *verbele de mișcare* după care, în latina populară și apoi în limbile romanice apusene, infinitivul capătă o foarte mare răspîndire. Complinirile finale, atît de frecvente după verbele de mișcare, au format obiectul a numeroase discuții. Unii cercetători au considerat complinirile finale ca punctul de plecare a înlocuirii infinitivului prin conjunctiv. Înlocuirea infinitivului prin subordonate finale, arată I. Bacinschi *(op. cit.,* p. 12 și urm.) se poate produce oriunde și independent, fără vreo influență exterioară. Întreaga lucrare

a acestui lingvist se axează de fapt pe ideea că rom. *să*. grec. *vá* bulg. *da*, *alb. të*, la origine conjuncţii diferite, devin capabile de a înlocui infinitivul cînd ele primesc rolul de conjuncţii finale. Dativ final la origine, infinitivul sfîrşeşte prin a fi înlocuit printr-o construcţie cu rol final. Pentru a-şi susţine teza I. Bacinschi face o erudită incursiune în istoria infinitivului din diverse limbi, arătînd aversiunea latinei clasice, a limbii greceşti din *Noul Testament*, a limbii greceşti bizantine faţă de infinitivul final şi subliniind avantajele pe care le-au oferit subordonatele finale cu *va*, *të*, *da*, *să* în limbile balcanice [59].

Alunecarea lui *să*, *da*, *të* de la condiţie la scop, s-a putut produce datorită apropierii care există între condiţionale şi finale. În latină condiţionala putea avea nuanţa finală, atunci cînd condiţia era dorită, după cum subordonata finală putea primi o nuanţă condiţională (vezi discuţia în *op. cit.*, p. 48 şi urm.). Bacinschi n-a putut explica însă pe baza aşa-numitei „tendinţe din diferite limbi de debarasare de infinitivul final" *(op. cit.*, p. 13) de ce limbile romanice apusene, în primul rînd franceza, au dat o largă extensiune întrebuinţării infinitivului final (în franceză infinitivul final după verbele de mişcare este mai frecvent decît infinitivul obiect direct după verbele de declaraţie, îndemn, interdicţie). După părerea noastră examinarea cronologică a infinitivului final şi a mijloacelor de înlocuire a lui din româna veche poate aduce un răspuns la această problemă.

Spre deosebire de limbile balcanice în care infinitivul final de pe lîngă verbele de mişcare a fost peste tot înlocuit cu subordonate introduse prin *vá* în greacă, *da* în bulgară şi *të* în albaneză, limba română prezintă un proces mult mai complex. Înlocuirea infinitivului s-a desfăşurat în mai multe faze, unele anterioare gramaticalizării lui *să*, anterioare, deci, fazei cu *să*, care constituie faza finală a procesului, singură cu corespondenţe în bulgară, neogreacă, albaneză. Aceste faze ar fi următoarele : 1) *merg şi lucrez* ; 2) *merg de lucrez* ; 3) *merg de să lucrez* ; 4) *merg să lucrez*. Toate aceste faze, precum şi faza iniţială cu infinitivul *(merg a lucra)* se găsesc (firesc, în stadii diferite) în limba din cele mai vechi texte româneşti. Iată cîteva exemple din textele din secolul al XVI-lea, care atestă faza iniţială, cu infinitivul final : *sui-se* în codru însuşu *a se ruga* (CC [2], 262) ; aţi eşit cu arme şi cu pari *a* mă *prinde* (CT, 173 r/21, 60 r/16) ; *venit-ai* încoace ainte de vreme *a munci* cu noi (CT, 15 r/17) ; *a dărui venise* Hristosu (CC [2], 253) ; atunci *venise* Isus den Galilei la Iordan către Ioan *a se boteza* de elu (CT, 4, r/22) ; *erau veniţi* şi ainte de aceasta *a cumpăra* grău (PO, 181) ; *adus-am* şi alţi

[59] Ideile, dar şi argumentele lui I. Bacinschi sînt reproduse „ad litteram" de H. Barić *(op. cit.*, p. 1—11). Menţionăm că numele lui Bacinschi nu este nicăieri citat de H. Barić. Nu putem crede că Barić n-a cunoscut lucrarea lui Bacinschi, căci prezenţa aceloraşi idei, aceloraşi fraze, aceloraşi exemple pe cîteva pagini nu se poate datora hazardului. Compară, pentru edificare p. 2—11 din H. Barić, *op. cit.* cu p. 53—59 din I. Bacinschi, *op. cit.*

bani *a lua* grâu (PO, 181) ; și *slobozi* iară alt porumb *a sbura* den corabie (PO, 36) etc. În documentele de la sfîrștiul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea infinitivul final de pe lîngă verbele de mișcare este mult mai rar decît în scrierile religioase din aceeași epocă. Consultînd SB, CB, B, am înregistrat numai un exemplu : „iar cînd *veți veni a da samă*, voao va fi de vă sea ținea în samă" (1622, Iași, B, 75). Aceste fapte arată că infinitivul final era un arhaism la sfîrșitul secolului al XVI-lea. *Codicele voronețean*, care prezintă o mulțime de arhaisme neîntîlnite în alte texte rotacizante, conține cele mai multe infinitive finale. La Coresi, în CC [2], infinitivul final apare în special în textul evangheliei, mai arhaic sub raportul limbii decît tîlcul evangheliei. În tîlc el este înlocuit prin construcții personale. Iată un exemplu din care se observă cum infinitivul final din textul evangheliei este înlocuit prin conjunctiv în tîlc : *sui-se* în codru însuși *a se ruga* (CC [2], 262), *sui-se* însuși *să se roage* (CC [2], 264). După cum s-a arătat mai sus, între prezența infinitivului final și între prezența lui *să* cu sens condițional, nedesemantizat, se poate stabili o relație directă, frecvența lor fiind direct proporțională. Infinitivul final apare mai frecvent tocmai în textele în care *să* apare construit și cu indicativul. De pildă, în CV, *să* (=dacă) apare de 51 de ori, dintre care 19 întrebuințări sînt cu indicativul prezent. Infinitivul cu verbe de mișcare apare de 17 ori, reprezentînd aproximativ 46% din totalul construcțiilor finale (12 cu indicativul și 14 cu conjunctivul), proporție neîntîlnită în nici un alt text din secolul al XVI-lea.

Prima fază în înlocuirea infinitivului final este bine reprezentată în vechile texte. Exemple ca : *„m-am sculat și am mers* la Dumitrașco" (1612, Iași, B, 17) ; *„au venit* înaintea domnii meale și *s-au jeluit"* (1617, Iași, B, 32) etc. cu *și* final înlocuit cu *de* final chiar în același text *(s-au sculat de au venit* înaintea domnii meale (B, 17) sau cu *să* + conjunctivul, arată că în locul infinitivului final, incomod încă din latină, româna a găsit mijloace proprii. Subordonata cu *să*, care stă pe același plan cu gr. *vá*, alb. *të*, bulg. *da*, reprezintă numai una din construcțiile care au înlocuit infinitivul românesc. Și din acest punct de vedere *înlocuirea infinitivului românesc prezintă trăsături proprii, neîntîlnite în limbile balcanice.* Multe din construcțiile cu *de*, care au înlocuit infinitivul sînt obișnuite și în limba de astăzi : *„s-au dus de au cumpărat"* (SB, 59) ; *s-au grăbit de i-au tăiat* (idem) sînt construcții des întîlnite în limba vorbită de azi. Neobișnuite pentru limba de azi sînt construcțiile cu *de* + prezentul indicativ sau viitorul : *grăbesc de apucă* (SB, 71) ; *va merge de se va* închina (DT, 217) ; *viu de se hrănesc* (SB, 77) etc. În locul lor se întîlnește conjunctivul. O fază de tranziție între acestea este cea cu subordonata introdusă prin *de să*. Ea caracterizează numai textele de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul celui de al XVII-lea : *„Să o ducem* înaintea celui semn den cetate *de să o mănînce"* (CB, II, 151) ; *„de să meargă* la beserică *de să se roage"* (CB,

II, 47) ; „*se-au sculat* svînta dumenecă *de să meargă* la beserecă" (DT, 203) ; luaţi uşè cerului *de să* între împăratulu (DT, 197) etc.

Ultima fază, cu conjunctivul, este, de asemenea, bine reprezentată în cele mai vechi texte româneşti : *merse să vază* (SB, 57) etc. În textele din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea conjunctivul înlocuieşte după verbele de mişcare nu numai infinitivul, ci şi construcţiile cu *şi, de, de să*, căci oferea o serie de avantaje (vezi p. 103—104).

În textele bisericeşti din secolul al XVII-lea infinitivul final nu mai apare decît extrem de rar. De pildă, în pasajele comune cu textele din secolul al XVI-lea, traducătorii *Noului Testament* (1648) şi *Bibliei* (1688) înlocuiesc consecvent infinitivul prin conjunctiv : *CV :* duhulŭ svîntŭ *puse* cercetători *a pasce* beserica domnului (21) *NT : vă puse* duhulu sfînt păstori, *să pasceţi* beserica lui Dumnezău (CV, 22) *BB : v-am pus* socotitori *ca să pasceţi* beserica lui dumnezeu (CV, 22) etc.

În cronici am întîlnit de asemenea puţine exemple : *să meargă a fi de pază* (RG, 48) ; *mergea a să bate* (SCC, 12) ; cu nespuse puteri *s-au sculat a oşti* într-aceste porţi (idem, 14) ; *să meargă de a să aşeza* pentr-alte locuri (idem, 44) ; *ne-au căutat* numai *a face* parte (N, 340).

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, tocmai în epoca cînd influenţa greacă atingea apogeul, asistăm la *o reînviere a folosirii infinitivului după toate categoriile de verbe, inclusiv după verbele de mişcare.* Această reînviere ar putea fi un contraargument serios împotriva celor care consideră că fenomenul cercetat s-ar datora influenţei greceşti sau contra celor care cred că influenţa greacă a accelerat fenomenul. Interesant este faptul că infinitivul este frecvent chiar în documentele de la Curtea fanarioţilor — unele dintre ele, copii după acte greceşti, sau scrise de copişti bilingvi. Consultînd 10 documente scrise la curtea domnitorilor Al. Ipsilanti, N. Caragea, M. Şuţu, publicate în DRA, I, (documentele nr. 517, 525, 526, 528, 534, 535, 539, 543, 545 şi 546) am găsit după verbele de mişcare şi după verbele de declaraţie, de îndemn şi de interdicţie 23 infinitive (42,6%) şi 31 conjuctive (57,4%). Proporţia infinitivului este foarte mare chiar în comparaţie cu *Codicele Voroneţean*, care, în secolul al XVI-lea, prezenta proporţia cea mai ridicată de infinitive după verbele menţionate.

Iată un fragment dintr-un document oficial de la curtea lui Al. Moruzi, datat Iaşi, 1793, concludent pentru frecvenţa infinitivului : „Iar darmarĕ copacilor ce *se făcea* pînă acum *spre a-şi hrăni* dobitoacele, acei ce nu au purtare de grijă *a-şi face* fîn de cu vară, de pricinuia paguba stăpînilor, asemeni şi acei ce *obişnuia a face* curăturĭ, tăind copacii de aolaltă pentru ca *să nu iasă* la cîmp *aş face* sămănaturele (DB, IV, 230). Vom reproduce şi un fragment dintr-un document din Muntenia, redactat la curtea lui M. Suţu la 25 XI. 1783 : „Dar de leatul 1776, orînduindu-să boiarinul ispravnic pentru mai bunul lor folos *de a-i ocroti, a-i păzi* de alţi boieri, zapcii, slujbaşi, căpitani, slujitori, *a nu călca* sloboziile lor şi *a nu să năpusti* de cătră unii de cătră alţii

ce *a le căuta* toate judecăţile ce vor avea între dînşii... şi *a-şi da* şi boierii dăjdiile lor la boiarinul ispravnic, *de a nu să* mai *lepăda* ei pe aici şi *a să lipsi* de hrana şi agonisita, am hotărît ca asemenea ei să păzească şi de acum înainte (DRA, 696).

Este interesant că încă de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, înainte ca influenţa franceză să înceapă a se exercita, unele prepoziţii se specializează în folosirea cu infinitivul. Este vorba de prepoziţiile: *spre, pentru, fără, înainte, de, pînă.* Pînă atunci infinitivul se construia numai cu prepoziţia *a* (devenit semn al infinitivului) şi uneori cu prepoziţia *de.*

Capabile de a exprima variate raporturi, prepoziţiile citate repun în circulaţie infinitivul chiar după verbele care pierduseră posibilitatea de a se construi cu infinitivul. Astfel prepoziţiile *spre* şi *pentru* readuc în circulaţie infinitivul final dependent de un verb de mişcare, infinitiv aproape inexistent în secolul al XVII-lea. Iată cîteva exemple culese din documente: să nu-i îngăduiţi *a se porni* cu gloata *spre a veni* aici (1783, Bucureşti, DRA, 694); să samene ghindă *spre a să lesni* la creştere (1793, Iaşi, DB, IV, 231); *să-l trimiteţi spre a lua* certare (1786, Rm. Vîlcea, DRA, 731); să nu aibă volnicie *a-i duce* la altă moşie a sa depărtată *spre a-i clăcui* (DRA, 683); pe care moşie *are* tufe curate *pentru a să înălţa* copaci cu rod de ghindă (DRA, 682); *priveghem* pentru odihna noastră, *pentru* fieştecare *a-şi afla* toată odihna şi dereptatea sa (1777, Bîrlad, DB, IV, 202); Prepoziţia *pînă* cu infinitivul este atestată puţin mai devreme. Ea apare la M. Costin, la stolnicul C. Cantacuzino, şi la anonimul Brîncovenesc: *pînă a strînge* oştile Jolcovski, au ieşit tatarii (C, 37); *pînă a să apropia* oştile tătăreşti, au prădat ţara (C, 53); *pînă a să bate* războiul marii boieri *s-au sculat* (AB, 328); În toate aceste exemple infinitivul cu *pînă* depinde de un verb de mişcare.

Prepoziţiile *pentru, pînă, fără,* care preced infinitivul trebuie puse în legătură cu aceleaşi prepoziţii din componenţa locuţiunilor conjuncţionale care preced conjunctivul *(pentru să, fără să, pînă să).* Acestea din urmă sînt mai vechi. La începutul secolului al XVII-lea ele erau foarte frecvente: să va ascunde în besearecă, *pentru să* nu-l poată lua (PM, 131); Răpitorul *pentru să* fugă de certare, va arăta la giudeţ (PM, 134) etc. Răspîndirea lor şi la infinitiv nu a fost grea, căci infinitivul apărea în multe contexte în variaţie liberă cu conjunctivul.

Vitalitatea infinitivului în limbile romanice apusene se datoreşte, firesţe, şi faptului că acestea şi-au creat de timpuriu un sistem prepoziţional, care cu infinitivul, permitea exprimarea celor mai variate raporturi (finale, temporare, modale etc.). Limba română de pînă în secolul al XVIII-lea era foarte săracă în prepoziţii cu infinitivul (numai *de* şi *a* se construiau cu infinitivul).

Este posibil ca şi această sărăcie de prepoziţii, (cu infinitivul) să fie un factor care a favorizat limitarea întrebuinţării infinitivului. Dovadă este reînvierea lui după ce unele prepoziţii încep să se construi-

iască cu această formă verbală. Influența franceză din secolul al XIX-lea readuce în circulație infinitivul în limba cultă. În vorbirea populară însă, după verbele citate mai sus, conjunctivul rămîne foarte frecvent. Faptul se explică, după cum s-a arătat mai sus, prin nevoia de a personaliza acțiunea din dependentă, „de a înlătura ceea ce e vag și impersonal în infinitiv" [60]. Față de infinitiv, în *„poruncesc (zic, las, trimit) a veni* (tu, el etc.)" conjunctivul oferea posibilitatea exprimării clare a persoanei : „poruncesc *(să vii, să vină, să veniți, să vină)* prin mijloace conforme cu structura gramaticală a limbii române.

7) Am arătat că, în virtutea necesității de a exprima clar persoana verbului din dependentă, necesitate foarte puternică în română, se poate emite ipoteza că primul concurent al infinitivului n-a fost conjunctivul, care nu-și creează decît relativ tîrziu un semn distinctiv, ci indicativul.

Frecvența construcțiilor paratactice de tipul *au venit (și) de s-au jeluit* în cele mai vechi texte românești și progresiva lor scădere pe măsură ce subordonarea (deci și conjunctivul) evoluează ne dau dreptul să credem că subordonatele cu *să* au înlocuit nu numai infinitivul ci și construcțiile paratactice care-l substituiseră. De pildă, textele din secolul al XVII-lea și al XVIII-lea atestă o substituire masivă a construcțiilor cu indicativul prin construcții cu conjunctivul. Elocvente sînt formulele fixe, de început sau de sfîrșit, ale documentelor. Astfel construcțiile *„au venit de s-au pîrît* (B, 41, 116) ; *au venit de s-au jurat* (idem 69) sînt înlocuite în documentele ulterioare prin : *au venit să se pîrască ; au venit să se jure.* Ce a determinat această înlocuire ? Răspunsul îl găsim dacă ne gîndim la diferențele dintre indicativ și conjunctiv. Pe planul semnificației, folosirea indicativului, mod al realului, exprima o acțiune realizată în *au venit de s-au pîrît,* pe cînd folosirea conjunctivului oferea posibilitatea nesiguranței, aducea o nuanță de subiectivism *(au venit să se pîrască* putea să aibă și același sens cu construcția cu *de,* dar putea să exprime și renunțarea subiectului la acțiune, cf. *au venit să se pîrască, dar n-au făcut-o).* Nuanțarea sigur-nesigur (posibil) era necesară mai ales cînd în principală verbul era la prezent s-au la viitor *(vine de se pîrăște ; va porunci de va aduce).* Pe plan formal existau două inconveniente în folosirea indicativului : 1) respectarea strictă a concordanței timpurilor, verbul din regentă cerînd un verb la același mod și timp în dependentă (ca în propozițiile coordonte), fapt ce discorda cu libertatea ce există în română în ceea ce privește concordanța timpurilor în subordonate (propozițiile de mai sus erau simțite după sens, în raport de dependență). Folosirea conjunctivului aduce posibilitatea de a nu se mai ține seama de concordanța timpurilor *(trimise (a trimis) să aducă,* față de *a trimis de a adus ; trimise de aduse) ;* 2) limitarea posibilităților de a folosi verbul din dependentă cu subiect propriu,

[60] I. Bacinschi, *op. cit.,* p. 58.

adică de a folosi un morfem de altă persoană. Față de *porunci (trimise, rugă), de aduse*[61] (dar și *porunci de adusei, aduseși* etc.), folosirea conjunctivului crea următoarele posibilități : *porunci (să aduc, să aduci, să aducă, să aducem, să aduceți, să aducă).*

Deci, folosirea indicativului în locul infinitivului oferea posibilitatea personalizării verbului din dependentă *(porunci de aduse* față de *porunci de a aduce*, dar această posibilitate era limitată. Conjunctivul, care se dezvoltă după fixarea lui *să*, prezenta avantaje mai mari și, de aceea, limitează în unele contexte atît întrebuințarea infinitivului, cît și pe cea a indicativului.

8) Tendința de a înlătura ceea ce e vag și impersonal în infinitiv se observă și în preferința verbelor și expresiilor impersonale pentru construcții personale. În secolul al XVI-lea acestea se construiau destul de des cu infinitivul : *se cade a zice* (DT, 194), *cade-se* înainte ce e de folos *a grăi* și *a învăța* pre toți (CC[2], 266) ; *cade-se* aceasta *a-i face* (CC[2], 263) ; *se cade* fiul omenesc mult *a chinui și ispitit a fi* (CT, 136 r/2). Al doilea infinitiv din ultimul exemplu este înlocuit după cîteva pagini cu conjunctivul : „*se cade* fiul omenesc mult *a chinui* și *ispitit să fie* de bătrîni (CT, 159 r/18). Prezența infinitivului și conjunctivului în aceeași frază este un lucru obișnuit în secolul al XVI-lea după verbele și expresiile impersonale : *nu se cade* noao cu leane și cu neglije *să ne adaugem*, ci răbdare și așteptare *a arăta* (CC[2], 265)[62].

Trecerea spre conjunctiv este făcută ca și în cazul altor verbe prin construcțiile cu *de să :* se cade *de să*-lŭ ție (1583, Muscel), CB, I, 39) etc.

Din cauza caracterului impersonal al acestor verbe și expresii, întrebuințarea infinitivului (mod nepersonal) începe să scadă vertiginos după secolul al XVI-lea.

Textele bisericești din secolul al XVII-lea înlocuiesc consecvent infinitivul prin conjunctiv : CV : *nu se cade viu a fi* el (72) *NT :* nu *i se cade* lui *să fie viu* (CV, 73) ; *BB :* nu trebuie *să mai trăiască* el *(idem) ;* CV : *biînre iaste voao a-l bate* (44) *NT : oare slobod* iaste voao *să-l bateți* (CV, 45) etc.

Rareori infinitivul dependent de expresii verbale impersonale se menține în textele din secolul al XVII-lea : *CV : tîmplă-să rădicat a fi* el de voinici (CV, 35) ; *NT : tîmplă-sî a-l duce* nesce viteji (CV, 36) ; *BB : să întîmplă a să ținea* el de slujitor *(idem).*

În documentele din secolul al XVII-lea, în cronici și în textele juridice numărul construcțiilor cu infinitivul este foarte redus. Astfel în *Pravila* lui Vasile Lupu (1646) nu am întîlnit nici un exemplu cu infinitiv. Peste tot se folosește conjunctivul : *să cade* giudețului *să judece* vina muierii (PM, 118) ; *să cade să socotească* giudețul (idem) ; *să cade*

[61] Contexte ca *trimise de adusei (aduseși, aduserăți)* nu am întîlnit.

[62] Pentru frecvența infinitivului și conjunctivului pe lîngă alte verbe și expresii impersonale *(se cuvine, se pare, se întîmplă, se zice, e bine, e rău, e lesne, e virtos (= e bine)* etc., vezi anexa.

să-l îndemne (PM, 131) etc. În documentele românești de la începutul secolului al XVII-lea (din SB, B) nu am găsit decît un exemplu cu infinitivul : *tîmplîndu-se* și mie *a intrarea* pre cale a toata lumea (1620, B, 52).

Spre sfîrșitul secolului al XVII-lea frecvența infinitivului după impersonale începe să crească. La stolnicul C. Cantacuzino, Radu Greceanu, D. Cantemir construcțiile cu infinitivul prevalează uneori, fapt explicabil prin formația clasică a acestora. De pildă la Cantemir pe lîngă *se cade, se cuvine*, infinitivul apare de 13 ori, iar conjunctivul numai o dată (Am folosit HI, p. 150—170 ; 200—230). La același autor pe lîngă *se întîmplă* apar 10 construcții cu infinitivul și numai două cu conjunctivul [63]. La stolnic după acest verb, în 50 de pagini, infinitivul apare de 3 ori, iar conjunctivul — o singură dată [64]. Dacă prezența infinitivului la cărturarii menționați poate fi suspectată de a fi livrească (latină în cazul lui Cantemir, latină și romanică în cazul stolnicului Constantin Cantacuzino), apariția lui în documentele particulare, unele din ele — scrisori ale unor ispravnici, pîrcălabi, arată că în secolul al XVIII-lea infinitivul se înviorează din nou. Iată cîteva exemple : *se cade a ști* (1746, Moldova, G, VIII, 356) ; *se cade a lua* (1793, Iași, DB, IV, 228) ; *li se cuvine a le trage* și *a le avea* în depline hotarăle lor (idem, 274) ; *de s-ar tîmpla a veni* cineva (1746, Moldova, G, VIII, 356) ; *se cade a ști* (1724, Iași, G, VII, 12) ; *tîmplîndu-să a ședea* pe la moșii (1721, Iași, G, VII, 4) ; care vi *s-a tîmplat a citi* aceasta carte, vă rog, o fraților ca să vă siliți să nu o prepurtați rău (1748, Maramureș, IM, 51) etc.

9) Tendința de personalizare este mică în cazul infinitivului — determinant al substantivului și adjectivului, rămas frecvent pînă în zilele noastre. De pildă, pe lîngă adjective infinitivul apare în textele citate într-o proporție globală de 64,6% față de 36,4% conjunctiv. În unele texte din secolul al XVI-lea și al XVII-lea infinitivul prevalează. Astfel în CV în 100 p. (20—120) am găsit 6 infinitive postadjective și numai un conjunctiv ; în CC [2] (p. 250—300) — 28 infinitive și 5 conjunctive ; în NT (CV, 20—120), 5 infinitive și două conjunctive ; la Cantemir (HI, p. 150—170 ; 200—230) am întîlnit numai infinitive (9).

În documentele particulare din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, de asemenea, infinitivul postadjectivul este frecvent. În 10 documente din Moldova (G, VII) am întîlnit 11 construcții cu infinitivul și 6 cu conjunctivul. În 10 documente oficiale din Muntenia (DRA) am atestat 6 infinitive și 6 conjunctive postadjectivale. Însă există și texte în care conjunctivul este mai frecvent : În *Cazania* lui Varlaam

---

[63] Iată cîteva exemple : corăbierii vetrila *a strînge s-au fost întîmplat* (HI, 217) ; *a ști ți-să cade* (HI, 152) cu viespiile *a mă împreuna mi s-au tîmplat* (HI, 217).

[64] La I. Neculce apare după *a se întîmpla* indicativul cu *de*, construcție înlocuită mai tîrziu prin conjunctiv : *s-au tîmplat de au venit* Nicolae Vodă (N, 339) ; *se tîmplasă de tăcea* Seremet praznicul (N, 347). Sporadic această construcție apare și în documente : *tîmplîndu-să de au murit* Urîta (1749, G, VIII, 193).

(p. 5—30 ; 100—125) am înregistrat 4 infinitive postadjectivale și 6 conjunctive ; în *Cronica* lui Ureche (p. 100—150) am găsit 2 exemple cu infinitivul și 6 cu conjunctivul, în *Alexandria* (1620) în tot textul apar 5 conjunctive dependente de un adjectiv și un singur infinitiv. În textele juridice din secolul al XVII-lea (Longinescu, p. 20—70), am găsit numai conjunctive. După cum se vede din simpla înșiruire a unor cifre, diferențele de la text la text sînt mari. O situație mai uniformă întîlnim numai în textele din secolul al XVI-lea în care adjectivul este de regulă determinat de infinitiv [65], și foarte rar de conjunctiv. Iată cîteva exemple : nu sînteți *destoinici a vă ruga* pămîntului (DM, 228) ; nu *sînt destoinic a mă pleca* să dezleg cureaoa (CT, 68 r/7) ; nu *sînt destoinic a mă chema* fiul tău (CT, 155 r/7) ; *să fie volnici și puternici* cu cartea domnii meale *a-și ține și a lua* tot venitul (1601, Tîrgoviște, CB, I, 100) etc. O caracteristică a îmbinărilor adjectivului cu infinitivul este menținerea pînă tîrziu, ca și în cazul infinitivului subiectiv, a formei de infinitiv lung [66]. „Am dat lui Dragomir ca *să fie volnic a-și țineare* toată partea lui de aiua *și să fie volnic a-și luarea* dijma de pâine (1619, Tîrgoviște, B, 48) ; *să fie tari și puternic* cu cartea domnii mele *a-și ținearea* morile (1602, f. 1, CB, I, 117) ; să *fie destonice de a să creaderea* (PM, 119).

Menținerea infinitivului lung, de cele mai multe ori articulat într-o perioadă cînd acesta funcționa mai ales ca substantiv, se poate explica prin minima necesitate de personalizare care există în cazul complinirilor adjectivului și substantivului (acestea fiind de obicei nominale : *dorința de a învăța / dorința de învățătură).* Verbălizarea complinirii a fost necesară însă cînd se simțea nevoia precizării persoanei. De pildă, încă din secolul al XVI-lea, după *nu sînt destoinic* urmează infinitivul cînd subiectul complinirii este același cu cel din regentă. Nu sînt *destoinic călțunii a purta* (CT, 4 r/14) ; *nu sînt destoinic a mă pleca* să desleg cureaua (CT, 68 4/7), dar conjunctivul cînd subiectele sînt diferite : nu *sînt* amu *destoinic* subtu acoperămîntul meu *să vii* așijderea (CT, 128 r/14) ; Doamne, *nu sînt destoinic* la coliba mea *să mergi* (CT, 14 r/8). În cazurile de acest fel acționează aceeași tendință de exprimare clară a persoanei pe care am întîlnit-o la verbele cu complinire obiectivă. Pornindu-se de la aceste tipuri, conjunctivul se răspîndește prin analogie și cînd subiectele sînt comune : *să fie volnic să-și fie* moșia

[65] Posibilitatea infinitivului de a se îmbina cu adjectivul, inexistentă în latina clasică, este o trăsătură a latinei populare, dezvoltată după aceea de limbile romanice. În latina clasică adjectivul putea fi determinat numai de gerundiv *(studiosus audendi ; avidus cognoscendi)* și de supin *(facile portatu, optimum factu).* În latina populară ca urmare a înlocuirii supinului și gerundivului prin infinitiv, acesta din urmă devine singurul determinant al adjectivului. Situația este păstrată de limbile romanice (fr. *avide de voir* ; sp. *curioso de ver* etc.). Apud S. Berejan, *op. cit.*, p. 120.

[66] Forma lungă a infinitivului se întîlnește și după substantive : nu era *loc de a-și tocmirea* oastea (U, 100) ; pierduse orice *nădejde de a-i dobîndire* (C, 48) ; având *vreme a supunere* țara (C, 8) ; și-i fu *milă a-l piardere* (CB, I, 352).

(1620, f. 1, B, 53); *să fie volnic să ție* o vie (1620, București, B, 54); *să nu fie volnici călugării să-i ducă* la mînăstire (1619, București, B, 46) etc.

Între folosirea cu infinitivul și cea cu conjunctivul se interpune faza cu *de să*, foarte frecventă la începutul secolului al XVII-lea, în regres după aceea: să fie *volnic de să-și* ia carte (1619, București, B, 45); să fie *volnic de să-și ținã* a lui parte de ocină (1619, Tîrgoviște, B, 50); *să fie* volnici călugării *de să ție* satul lor (1619, Muntenia, B, 44) etc. În unele fraze, faza cu *de să* apare alături de faza finală cu *să*: „să fie *volnic* nestavnicul sfintei mănăstiri *de să ia* rumânilor de la Carzi datu și gălete și *să lucreze* cu ea (1619, București, B, 19).

După unele adjective *bun, rău, ușor, vrednic* etc. infinitivul n-a fost concurat de conjunctiv, ci de așa-numitul „supin" *(greu de înțeles; bun de mîncat)*. Înlocuirea infinitivului prin supin după adjectiv este foarte tîrzie (începutul secolului al XIX-lea). Inexistența ei în limba veche face de prisos afirmația lui S. Berejan după care „numai în partea de răsărit a fostului imperiu roman *s-a păstrat* (s.n.) posibilitatea de a determina adjectivul printr-o altă formă verbală, prin supin" *(op. cit.*, p. 120). Crearea tîrzie a supinului cu funcție verbală trebuie privită, așa cum crede și Gr. Brîncuși (LL, volumul XIII, 1967, p. 104), ca un rezultat al procesului de limitare a întrebuințării infinitivului, ca o reacție împotriva verbalizării excesive determinată de înlocuirea infinitivului prin conjunctiv. *Semnificativ este faptul că infinitivul a fost înlocuit de așa-numitul „supin" numai acolo unde tendința de personalizare a fost minimă sau chiar nulă.* Astfel înlocuirea s-a produs, după cum am arătat, numai după verbele care permiteau un infinitiv subiectiv, (după unele semiauxiliare de mod *a avea, a fi* și de aspect *a sfîrși, a termina)* și după substantive și adjective, unde, de asemenea, nevoia de a exprima acțiunea prin timp și persoană era minimă. După verbele care permiteau un infinitiv obiectiv sau după *a vrea* și *a trebui*, unde nevoia de personalizare era imperioasă, substituirea infinitivului prin „supin" nu s-a produs. Acolo infinitivul a fost înlocuit de conjunctiv. Oricare ar fi explicația apariției construcției numită „supin", cert este că înlocuirea infinitivului prin conjunctiv nu se datorește existenței supinului, cum cred unii cercetători [67], întrucît înlocuirea infinitivului prin conjunctiv este mai veche decît așa-numitul „supin" românesc.

V. Datele cercetării converg toate spre ideea lui I. Bacinschi după care principala cauză a fenomenului de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv ar fi „nevoia de a evita ceea ce este vag și impersonal în infinitiv" [68]. Ceea ce i s-a obiectat lui I. Bacinschi și altor susținători ai

[67] Vezi Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 518; S. Berejan, *op. cit.*, p. 50.

[68] *Op. cit.*, p. 51. D. Copceag, *op. cit.*, p. 364 crede că această cauză este numai un factor care a favorizat influența greacă.

apariției independente a fenomenului a fost nedemonstrarea ideii, caracterul ei vag, nesprijinirea pe fapte lingvistice[69]. În cele prezentate mai sus am căutat să argumentăm și să dezvoltăm ideea lui Bacinschi, bazîndu-se pe un mare număr de texte[70] și mai ales pe datele oferite de frecvența fenomenului. *Cercetarea a arătat că infinitivul a rămas puternic acolo unde necesitatea de evitare a ceea ce este impersonal* (în infinitiv) *este minimă* (în cazul semiauxiliarelor de mod și de aspect, cu excepția lui *a vrea* și *a trebui*, în cazul infinitivului subiectiv, în general, și al infinitivului — determinant al substantivului și adjectivului), *dar a cedat locul construcțiilor personale (indicativ și mai ales conjunctiv) acolo unde cerința de personalizare era maximă* (după verbele cu infinitiv obiectiv, verbele și expresiile impersonale și după semiauxiliarele *a vrea* și *a trebui*). După cum a arătat I. Bacinschi, nevoia de a evita ceea ce este impersonal în infinitiv există în multe limbi[71], însă în funcție de structură limbile o rezolvă în mod diferit. De pildă, personalizarea infinitivului în portugheză[72] este analoagă, după I. Bacinschi, fenomenului petrecut în română, de înlocuire a infinitivului prin conjunctiv.

VI. În limba română tendința de evitare a ceea ce este vag și impersonal în infinitiv a fost ajutată de o serie de factori și de împrejurări specifice. Care sînt acești factori?

Fixarea lui *să* la conjunctiv determină o recrudescență a întrebuințării formelor acestui mod, folosit pînă atunci cu mari restricții, la persoanele omonime cu prezentul indicativ. Formele de conjunctiv au avantajul, după cum s-a arătat, de a exprima clar persoana și faptul are consecințe asupra infinitivului, care avea o distribuție aproape identică cu conjunctivul încă din latina *(volo dicere / volo dicas)*. Natura ambiguă a infinitivului, de a numi acțiunea, dar și de a exprima unele categorii ale verbului (timp, diateză), posibilitatea lui de a se construi cu prepoziții, trăsătură ce-l apropie de nume, devin piedici serioase în întrebuințarea lui.

Aceste piedici sînt favorizate de o situație proprie românei: *concomitența procesului de nominalizare a infinitivului și de fixare a lui să la conjunctiv*. W. Meyer-Lübke *(op. cit.*, p. 19) a arătat că substantivarea infinitivului este strîns legată de dezvoltarea articolului în limbile roma-

[69] Imediat după apariția lucrării lui I. Bacinschi, T. Papahagi, *Critique d'une etude philologique*, București, 1946, p. 2, obiecta lui Bacinschi aducerea în discuție a unui număr mic de fapte din limba veche precum și insuficienta cunoaștere a limbii vechi.

[70] O critică a ideii lui I. Bacinschi a făcut-o recent, de pe pozițiile monogenezei prin substrat, M. A. Gabinski, *op. cit.*, p. 35 și urm.

[71] *Op. cit.*, p. 51 și urm.

[72] Pentru personalizarea infinitivului în portugheză, vezi I. Bacinschi, *op. cit.*, p. 58 și urm; K. Togeby, *L'enigmatique infinitif personnel en portugais*, „Studia neophilologica", XXVII (1955), nr. 2, p. 211—218; Z. Hamapcjs *Alguns problemas do infinitiv conjugado no português*", „Actas do IX Congresso internacional de linguistica romanica", Lisboa, 1959, p. 177—194.

nice. Pus lîngă infinitiv, articolul accentuează caracterul nominal al acestuia, caracter existent deja din latină [73]. Demonstrativul latin *ille, illa,* devenit articol după anul 700 [74] însoţeşte mai întîi numele. Mai tîrziu începe să însoţească şi infinitivul. Probabil în română articolul a acţionat mai puternic asupra infinitivului, întrucît nici o limbă romanică, nu a detaşat în întregime infinitivul din sistemul verbal [75] cum a procedat româna. La aceasta a contribuit, probabil, şi posibilitatea dublei determinări, specifică românei *(o fată a mea,* dar şi *o lucrare a mea).*

Substantivarea infinitivului aduce greutăţi în întrebuinţarea lui după verbe care aveau şi regim nominal dar şi regim verbal. De exemplu, *vrea mîncare* (=doreşte mîncare, ar mînca) devine identic cu *vrea a mîncare* (prin fonetică sintactică *a* de la infinitiv, într-un ritm rapid de vorbire, era asimilat la cuvîntul anterior). Lucrurile nu se opresc aici, căci cele două enunţuri devin identice cu un al treilea *vrea a mîncare* (tu, el)=(el vrea să mănînci tu, să mănînce el etc.), în condiţiile cînd infinitivul nu începuse să fie înlocuit prin conjunctiv.

Situaţia este evitată în două feluri :

1) prin întrebuinţarea conjunctivului, care se extinde, graţie lui *să* care devine morfem,

2) prin diferenţierea infinitiv-substantiv de infinitiv-verb, prin crearea infinitivului scurt.

Nominalizarea infinitivului este mai veche decît s-a crezut. I. Diaconescu [76] a arătat că substantivarea infinitivului nu începe cu secolul al XVI-lea, cum au crezul F. Asan şi L. Vasiliu *(op. cit.,* p. 110), ci ea este mai veche, în secolul al XVI-lea infinitivul lung cu valoare verbală fiind un arhaism [77]. Aceşte fapte susţin *ideea,* menţionată mai sus, *a concomitenţei procesului de nominalizare a infinitivului cu procesul de creare a unui morfem al conjunctivului,* de extindere a acestui mod. În aceste condiţii tendinţa de verbalizare a complinirii a dus în anumite contexte la înlăturarea infinitivului, mai slab decît cel din limbile romanice apusene din următoarele motive :

a) Nu avea valoare de imperativ, deci nu putea apare în propoziţii independente ca în limbile romanice apusene. H. Mihăescu (*op. cit.,* p. 166) nu găseşte nici o atestare de infinitiv independent în inscripţiile din latina orientală. De asemenea, în textele vechi româneşti nu am

[73] Vezi W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes,* III, Paris, 1900, p. 26.

[74] Eugen Lerch, *Gibt es im vulgärlatein oder im Rumänischen eine Gelenkspartikel?* „Zeitschrift für romanische Philologie", LX, 1940, p. 113—190; cf. şi LXI, 1941, p. 225—256; *apud,* Iorgu Iordan, M. Manoliu, *Introducere în lingvistica romanică,* Bucureşti, 1965, p. 143.

[75] O probă a valorii sale verbale în limbile romanice apusene găseşte Meyer-Lübke, *op. cit.,* p. 24) în unirea încă prezentă a infinitivului-substantiv cu pronumele personale *(el venir yo)* şi nu cu el posesiv ca în română *(venirea mea).*

[76] *Infinitivul lung în textele din secolul al XIV-lea,* SCL, nr. 4, 1967, p. 435—446.

[77] Procedeul de a forma substantivele de la infinitiv era foarte întrebuinţat, după informaţiile date de F. Brunot, *La pensée et la langue,* Paris, 1927, p. 204—205,

găsit exemple de infinitiv independent. Infinitivul cu valoare de imperativ *(A nu rupe florile!)* este de origine recentă și se datorește, probabil, influenței franceze și eventual, germane. Spre deosebire de română, franceza, de pildă, posedă infinitivul independent încă din faza ei veche (cf. I. Bacinschi, *op. cit.*, p. 32 și urm.).

b) Infinitivul narativ și infinitivul exclamativ, întîlnit în limbile romanice apusene încă din faza lor veche *(ibid.*, p. 32 și urm.), nu se întîlnesc în româna veche și nici în româna actuală.

c) Spre deosebire de limbile romanice apusene, care și-au reamenajat construcția acuzativ cu infinitiv [78] româna nu posedă această construcție. Relația laxă dintre verbul regent și infinitiv, ca urmare a descompunerii construcției acuzativ cu infinitiv în latina populară, dă posibilitatea intercalării unor compliniri între verbul regent și infinitiv. În condițiile cînd infinitivul lung funcționa și ca verb și ca substantiv, exista posibilitatea ca însuși infinitivul-verb să fie luat ca o complinire substantivală a verbului regent. Regimul de verb al infinitivului-verb, singurul mijloc de diferențiere, era inoperant în propoziții simple prin lipsa sa : (Ex. : *vrea a mîncare* față de *vrea a mîncare* pîine) și în fraze în care se acumulau mai multe infinitive, unele cu valoare verbală altele cu valoare nominală. Vor fi intervenit, firește, și factori de fonetică sintatică. De exemplu, în „Lepădară-se *de a averea* (pre) Isus Hristos (CC[2], 415 / 20—21) infinitivul putea fi confundat cu substantivul *averea*, într-un ritm rapid de vorbire cînd *a*, particula infinitivului se asimila la primul fonem al cuvîntului următor. La fel în „Adecă amu și noi să *avem a auzire* de la Dumnezeu" fonetica sintactică ducea la „Amu și noi să *avem auzire* de la Dumnezeu" trecîndu-se astfel peste sensul de necesitate ce rezulta din *să avem a auzire* (= trebuie să auzim).

Faptele discutate arată că înlocuirea infinitivului prin construcții persoanale a fost determinată de factori interni de natură lingvistică. Vor fi intervenit firește și factori de natură extralingvistică, printre care și cel amintit de Philippide — o anumită structură psihică asemănătoare la popoarele din Balcani, care a dus la unele coincidențe lingvistice. Este cunoscut faptul că „limbi total diferite, fără relații între

---

în franceza veche. În secolul al XVI-lea intervine un fapt care pune capăt substantivării infinitivului : *r* final care se găsea în verbe ca *parler*, ar fi încetat să mai fie auzit, creindu-se posibilitatea confundării infinitivului cu participiul trecut : *chasser-chassé*. Dacă, de pildă, arăta F. Brunot, din *téléphoner* s-ar crea un substantiv confuzia ar fi certă : unii ar înțelege *le téléphoner*, cea mai mare parte ar înțelege nu acțiunea prin care se telefonează, ci persoana care se adresează prin acest mijloc *(téléphoné)*. Pentru evitarea confuziei s-a recurs la nume cu sufixe.

Spre deosebire de franceză, româna veche a continuat să creeze substantive din infinitiv, mărind din ce în ce mai mult caracterul nominal al acestuia.

[78] E. Stimming, *Der Accusativus cum Infinitivo im Französischen*, Halle, 1915; Urich Schwendener, *Der Accusativus cum Infinitive im Italienischen*, Säckigen am Rheim, 1923.

ele pot recurge la inovații asemănătoare, sau chiar identice, „grație faptului că psihicul omenesc nu diferă prea mult de-a lungul timpului și al spațiului[79]". Iorgu Iordan (*„Arhiva"*, XXXV, p. 195), a arătat că alt „balcanism" considerat de Sandfeld de origine grecească viitorul cu volo+infinitiv este o creație independentă, pentru că se găsește și în unele dialecte franceze și în engleză (fr. *je veux faire*, engl. I *wil make*).

O tendință de înlocuire a infinitivului prin construcții personale s-a manifestat după informațiile date de I. Bacinschi (*op. cit.*, p. 70) în franceza modernă, mai ales în limba populară și familiară, și mai rar la unii scriitori. Astfel tipul *je le vois que vient, je l'entends que chante* a luat locul infinitivului din *je le vois venir, je l'entends chanter*. Dar „forțele conservatoare care conduc o limbă cu lungă tradiție literară au împiedicat generalizarea fenomenului" (*ibid.*, p. 70). Prezența infinitivului personalizat în portugheză, și parțial în spaniolă, precum și întrebuințarea în limbele romanice apusene a conjunctivului după verbe care cer alt subiect în dependentă (*je veux qu'il (chante)*, alături de întrebuințarea infinitivului cînd subiectul este același (*je veux chanter*) arată că tendința de personalizare, de înlăturare a ceea ce este impersonal în infinitiv se manifestă și în celelalte limbi romanice. Ceea ce separă româna de celelalte limbi romanice este faptul că ea a mers mai departe, preferînd conjunctivul și atunci cînd există identitate de subiect. Acest fapt se datorește, probabil, deficiențelor create prin substantivarea infinitivului (*vrea a mîncare* prin fonetică sintactica devenea *vrea mîncare*; s-a preferat *vrea să mănînce* prin analogie cu *vrea să mănînc (să mănînci)*, tip prezent în latină și în limbile romanice apusene). Analogia va fi avut cîmp mai liber în româna din o fază mai veche prin lipsa unei limbi literare preponderente care să-și exercite normele.

Privit din această perspectivă, fenomenul cercetat nu pare a se datora influenței grecești din mai multe motive în primul rînd de ordin cronologic. De o influență veche greacă nu poate fi vorba din următoarele considerente: 1) aceasta s-a manifestat prin intermediul latinei populare, iar latina populară lărgește, cum s-a văzut, sfera de întrebuințare a infinitivului; 2) fenomenul din română după criteriile de stabilire a cronologiei relative, este mai nou. Nici influența neogreacă nu e probantă: 1) fenomenul e în plină desfășurare încă din primele noastre texte, cînd influența neogreacă nu se manifestă decît sporadic; 2) în epoca fanariotă, în scrierile cărturarilor bilingvi, infinitivul e destul de frecvent; 3) cînd influența greacă atinge apogeul (secolul al XVIII-lea) asistăm la o reînviorare a construcțiilor cu infinitivul, chiar după verbele care pierduseră posibilitatea de a se construi cu infinitivul.

[79] Cf. I. Iordan, *Kr. Sandfeld, Linguistique balkanique, Problèmes et resultats*, Paris, 1930, BIFR, I, 1934, p. 216.

Nici geografia lingvistică, atît de mult invocată de susținătorii originii grecești a fenomenului (K. Sandfeld, G. Rohlfs, iar în ultimul timp M. Vulpe) nu oferă, la o analiză mai amănunțită, date suficiente pentru teoria monogenezei grecești. M. A. Gabinski (*op. cit.*, 46) a arătat că în aria sud-slavă, bulgara și macedoneana nu prezintă cazuri de întrebuințare crescîndă a infinitivului pe măsură ce înaintează de la sud la nord ; în sîrbo-croata o asemenea creștere se observă și de la est la vest, nu numai de la sud la nord. Ghega, deși nu se află departe de pretinsul centru de iradiație, de greacă, nu a înlocuit infinitivul, iar dalmata n-a cunoscut de loc pierderea infinitivului. Graiurile sefardice din Balcani, deși au numeroase construcții grecești, păstrează infinitivul chiar în Grecia *(ibid.)*. În ceea ce privește dacoromâna, faptele prezentate mai sus au arătat că pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, infinitivul se păstrează după unele categorii de verbe în toate regiunile, sau este înlocuit de construcții personale după alte categorii de verbe în toate regiunile, inclusiv în regiunile din nord (Maramureș, Bucovina). Nici în română nu se vădește o întrebuințare crescîndă a infinitivului pe măsură ce înaintezi de la sud la nord [80]. O asemenea creștere se întîlnește pe măsură ce înaintezi spre ariile nord-vestice sau vestice (Crișana) [81], arii ce prezintă fenomenele cele mai arhaice din limba română. Mulți lingviști au arătat [82] că în aceste arii chiar inovații românești tîrzii nu s-au putut răspîndi, din cauza „izolării lingvistice" a regiunilor respective. Adăugăm la acestea faptul, desprins din materialul cercetat, că în română limitarea infinitivului este mult mai complexă decît în greacă și în celelalte limbi balcanice. Păstrarea infinitivului după anumite categorii de verbe, înlocuirea lui nu numai prin conjunctiv, ci și prin indicativ și supin, evoluția fenomenului în general arată că româna are caracteristici inexistente în greacă, unde infinitivul a fost înlocuit numai prin construcții cu *vá*. Aceste fapte arată că așa-numitele „concordanțe" din limbile balcanice în ceea ce privește înlocuirea infinitivului prin construcții personale nu merg pînă la identitate completă, că ele nu sînt suficiente pentru a putea vorbi de originea comună a fenomenului.

Pentru a admite că fenomenul s-a transmis din greacă trebuie mai întîi admisă o unitate lingvistică, trebuie presupusă existența unei

---

[80] Reținem de la M. A. Gabinski critica făcută teoriei originii grecești a fenomenului, dar respingem concluzia acestuia, după care originea fenomenului trebuie căutată în substratul tracic *(op. cit.*, p. 47). Numai faptul că în română înlocuirea infinitivului prin conjunctiv se petrece relativ tîrziu este un contraargument serios împotriva acestei idei. De fapt în afară de lexic, influența substratului asupra românei este inexistentă sau insuficient probată.

[81] Vezi hărțile privitoare la situația răspîndirii construcțiilor cu infinitivul și conjunctivul publicate de M. Vulpe, FD, V, 142 și urm.

[82] Cf. K. Jaberg, *op. cit.*, p. 77 ; E. Petrovici, *op. cit.*, 559 ; T. Teaha, *Graiul de pe Valea Crișului Negru*, București, 1961, p. 99.

simbioze între popoarele în contact, care să fi dus la bilingvism sau polilingvism, iar ulterior, învingînd una din limbi, la o limbă comună [83]. Datele istorice şi, parţial, cele lingvistice arată că n-au existat astfel de condiţii. O convenţuire a românilor nord-dunăreni cu grecii n-a existat, în evul mediu, decît în regiuni limitrofe, în anumite puncte de contact. Comercianţii greci din evul mediu, erau în trecere pe teritoriul locuit de români sau se stabileau numai în cetăţile de pe Dunăre sau de pe ţărmul Mării Negre. Numirile topice de provenienţă greacă bizantină se reduc de fapt la aşezările de pe Dunăre sau de pe ţărmul mării : Constanţa, Mangalia, Calafat, Sulina, Maglavit [84]. Influenţa bizantină s-a exercitat indirect mai ales prin filieră sud slavă, bulgărească. Este adevărat că între 917 şi 1185 Dobrogea s-a găsit sub dominaţia bizantină şi că între 1018 şi 1185 Dunărea marca frontiera septentrională a Imperiului bizantin [85]. Influenţa grecească directă a fost însă superficială asupra populaţiei româneşti, a cărei ocupaţie, agricultura şi păstoritul, era diferită de cea a grecilor. H. Mihăescu a relevat faptul că termenii proveniţi din greaca bizantină se referă mai ales la comerţ. „Lipsesc cu desăvîrşire cuvintele din domeniul agriculturii şi păstoritului, îndeletnicirile de bază ale poporului român în trecut" (*op. cit.*, p. 127). Numărul mic de elemente bizantine împrumutate de aromâni, populaţie care a trăit mult timp sub stăpînirea bizantină, arată că influenţa bizantină directă n-a afectat „lumea rurală" [86]. Dacă în lexic, unde împrumuturile se fac uşor, influenţa greacă bizantină directă a fost slabă [87], este firesc ca în structura gramaticală ea să fie pusă sub semnul întrebării.

Plecînd de la faptul că în română fenomenul de înlocuire a infinitivului, prin construcţii personale este relativ tîrziu (lucru constatat mai sus), în tot cazul cu mult posterior epocii contactului direct dintre români şi greci (secolul al X—XII-lea) [88], şi de la faptul că el prezintă o serie de particularităţi inexistente în greacă, nu putem admite în nici un caz originea mediogreacă a fenomenului, origine presupusă de E. Bourciez *(op. cit.*, p. 566).

[83] Cf. I. Belić, *op. cit.*, p. 170.

[84] Cf. H. Mihăescu, *Influenţa grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, Bucureşti, 1966, p. 100 şi urm.

[85] Izvoarele bizantine semnalează în secolele al XI—XII-lea existenţa unei populaţii amestecate în cetăţile de lîngă Dunărea de jos şi prezenţa flotei bizantine pe Dunăre (cf. H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 104).

[86] *Ibid.*, p. 127.

[87] H. Mihăescu, *op. cit.*, p. 127, citează 16 termeni care au pătruns direct din greaca din secolele al XI—XII-lea infinitivul era încă frecvent, căci scrierile din aceştia 8 sînt din sfera comerţului, 3 din domeniul artei militare, 2 din cadrul faunei, iar 3 referitori la viaţa religioasă.

[88] D. Hesselling, *op. cit.*, p. 43, bazîndu-se pe texte bizantine, a arătat că în greacă din secolele al X—XI-lea infinitivul era încă frecvent, căci scrierile din acel timp prezintă „probe irefutabile" de întrebuinţare a lui. Deci, nu se poate admite ideea ca o limbă în care infinitivul era încă viu să fi determinat înlocuirea lui în altă limbă.

În lumina faptelor expuse mai sus credem că avem dreptul de a susține că fenomenul de înlocuire a infinitivului prin construcții personale din limba română este o inovație independentă, datorită unor cauze interne, care prezintă concordanțe, dar și discordanțe cu același fenomen din limbile balcanice. Urmărirea procesului de limitare progresivă a întrebuințării infinitivului în română precum și luarea în considerație a factorilor de natură cronologică arată că fenomenul trebuie explicat în mod independent de greacă, albaneză și bulgara.

LISTA ABREVIERILOR

A = *Alexandria*, Brașov, 1794, text publicat de I. C. Chițimia și Dan Simonescu în *Cărțile populare în literatura românească*, vol. I, București, 1963, p. 3—85. Pentru statistică am consultat p. 20—70.

AN = *Alexandria* (1620) din *Codex Negoianus*, în N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, București, 1922. Pentru statistică am folosit textul integral (82—118).

AB = *Anonimul brîncovenesc*, în *Cronicari munteni*, II, ediție îngrijită de M. Gregorian, București, 1961, p. 273—352. Pentru statistică, p. 280—330.

B = I. Bianu, *Documente românești (1576—1629)*, București, 1907. Pentru statistică s-au folosit documentele cu Nr. 1, 2, 10, 15—18, 21, 22, 24, 27—30, 36, 38, 41, 44, 46, 50—53, 57, 62, 75, 77, 79, 83, 87, 98, 99, 102, 116, 118, 132, 157, 164, 166, 176.

BB = *Biblia de la București* (1688). Am folosit textul transliterat de I. G. Sbiera în *Codicele Voronețean*, Cernăuți, 1885, p. 20—115.

C = Miron Costin, *Letopisețul țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, ediție critică de P. P. Panaitescu, București, 1944. Pentru statistică, p. 8—58.

CA = Coresi, *Apostolul*, text reprodus în facsimile de I. Bianu, București, 1930.

CB = B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, I, II, București, 1878—1879. Pentru statistică, documentele 1—33 din vol. I și p. 42—50, 121—126, 312—342, din vol. al II-lea.

CC^2 = Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, publicată de S. Pușcariu și A. Procopovici, București, 1914. Pentru statistică, p. 250—300.

CT = Coresi, *Tetraevanghelul*, ediție îngrijită de Florica Dimitrescu, București, 1963.

CV = *Codicele Voronețean*, ediție îngrijită de I. G. Sbiera, Cernăuți, 1885. Pentru statistică, p. 20—115.

DRA = *Documente privind relațiile agrare din veacul al XVIII-lea*, vol. I, București, 1959. Pentru statistică am folosit documentele cu nr. 517, 525, 526, 528, 534—535, 539, 543, 545, 546, 554, 556, 559, 563, 573—574, 577—579.

DB = I. Antonovici, *Documente bîrlădene*, vol. III, Bîrlad, 1915, vol. IV, Bîrlad, 1924.

DT = N. Drăganu, *Două manuscrise românești vechi: Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București 1914. Pentru statistică am folosit textul integral.

E = Esopia, Brașov, 1795 (în), *Cărțile populare în literatura românească*, I, București, 1963, p. 117—158.

G = Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. VII, Iași, 1912; vol. VIII, Iași, 1914. Pentru statistică am consultat p. 4—66, 183—202, 202—227, 240—242 din vol. al VII-lea.

HI = D. Cantemir, *Istoria hieroglifică*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu și I. Verdeș, București, 1965. Pentru statistică am folosit vol. I, p. 150—170, 200—230.

IM = I. Bîrlea, *Însemnări din bisericile Maramureşului*, Bucureşti, 1909.
L = S. G. Longinescu, *Legi vechi româneşti şi izvoarele lor*, I, Bucureşti, 1912. Pentru statistică, p. 100—120.
N = *Cronica lui Ioan Neculce*, ediţie îngrijită de Al. Procopovici, Craiova, 1932. Pentru statistică, p. 300—350.
NT = *Noul Testament 1648* (în), Codicele Voroneţean, Cernăuţi, 1885. Pentru statistică, p. 20—115.
PM = *Carte românească de învăţătură* (1646), în *Legi vechi româneşti şi izvoarele lor*, Bucureşti, 1912. Pentru statistică, p. 100—120.
PO = *Palia d'Orăştie (1581—1582)*. Text publicat de M. Roques, Paris, 1925. Pentru statistică, p. 1—50; 60—70.
PS = *Psaltirea Scheiană, comparată cu celelalte psaltiri din secolul al XVI-lea şi al XVII-lea*, II, Bucureşti, 1916. Pentru statistică am folosit p. 150—160; 100—140; 300—310.
RG = Radu Greceanu, *Viaţa lui C. Brîncoveanu* (în) *Cronicari munteni*, II, p. 5—273. Pentru statistică am folosit p. 10—50 şi 250—260.
RP = Radu Pppescu, *Istoriile domnilor Ţării rumâneşti* (în) *Cronicari munteni*, I, p. 225—577. Pentru statistică am folosit p. 250—260; 350—390.
SB = Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e* et du dèbut du XVII siècle, tirées des archives de Bistritza, Bucureşti, 1926. Pentru staistică am folosit toate scrisorile.
SCC = Stolnicul C. Cantacuzino, *Istoria Ţării Rumâneşti* (în) *Cronicari munteni*, I, p. 1—81. Pentru statistică am folosit p. 10—60.
U = Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ediţie îngrijită de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958. Pentru statistică am folosit p. 100—150.
VC = Varlaam, *Cazania*, ediţie îngrijită de J. Byck, Bucureşti, 1943. Pentru statistică am folosit p. 5—30, 100—125.

LE REMPLACEMENT DE L'INFINITIF PAR DES CONSTRUCTIONS PERSONNELLES DANS L'ANCIEN ROUMAIN

RÉSUMÉ

Prenant en discussion l'un des traits spécifiques les plus importants du roumain : le remplacement de l'infinitif par des constructions personnelles, qui le rapproche plutôt des langues balcaniques que des langues romanes, l'auteur développe et argumente, soutenu par des textes roumains anciens, une idée plus vieille, appartenant à I. Bacinschi, selon laquelle le phénomène n'est pas le résultat d'une influence étrangère, dans le cadre de ce qu'on appelle „l'union linguistique balcanique", mais le résultat d'une nécessité interne — à savoir, la tendance d'exprimer la personne par des moyens synthétiques, tendance propre au roumain.

En considérant l'hypothèse que l'origine grecque ou balcanique du phénomène ne peut être admise qu'en supposant une période de „bilinguisme" ou de „polylinguisme", l'auteur montre, par des arguments d'ordre chronologique, que le phénomène étudié se produit dans une période où une pareille interférence linguistique est exclue. La fixa-

tion tardive de *să* au subjonctif comme morphème, dont dépend, selon l'auteur, le remplacement de l'infinitif par le subjonctif, ainsi que l'emploi fréquent de l'infinitif dans les textes roumains anciens, montrent que le phénomène est relativement récent, en tout cas postérieur au „bilinguisme" ou au „polylinguisme" du Moyen Age et donc sans liaison avec les phénomènes similaires du néogrec, de l'albanais, du bulgare et du serbo-croate.